

Хмельницький національний університет
Факультет здоров'я, психології, фізичної культури та спорту
Кафедра психології та педагогіки

КВАЛІФІКАЦІЙНА ДИПЛОМНА РОБОТА

Перший (бакалаврський) рівень вищої освіти

Рівень вищої освіти

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНИХ ЦІННІСНИХ
ОРІЄНТАЦІЙ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

Назва теми

Галузь знань – 05 Соціальні та поведінкові науки

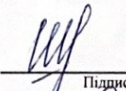
Шифр і назва галузі знань

Спеціальність – 053 Психологія

Шифр і назва спеціальності

Шифр 19080
номер ІНП

Виконала здобувачка V курсу, група ППЗ-19-1

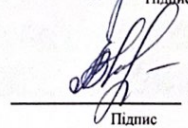

Підпис

Анастасія ШЕВЧУК

Ім'я, ПРІЗВИЩЕ

Керівник к. пед. наук, доцент

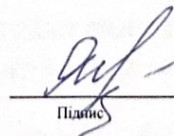
науковий ступінь, вчене звання

Підпис

Людмила МІХЕСВА

Ім'я, ПРІЗВИЩЕ

До захисту допускаю:
Зав. кафедри психології та педагогіки
доктор психологічних наук, професор

Підпис

Таїсія КОМАР

Ім'я, ПРІЗВИЩЕ

10 червня 2024 р.

Хмельницький 2024

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет здоров'я, психології, фізичної культури та спорту
Кафедра психології та педагогіки
Освітній рівень Перший (бакалаврський)
Галузь знань 05 Соціальні та поведінкові науки
Спеціальність 053 Психологія
Освітня програма Освітньо-професійна програма Психологія

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри психології та педагогіки

 Таїсія КОМАР

підпис

протокол № 5 від 14 грудня 2023 р.

ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ ДИПЛОМНУ РОБОТУ
Анастасія ШЕВЧУК

Ім'я, ПРІЗВИЩЕ здобувача

1. Тема кваліфікаційної дипломної роботи: «Психологічні особливості розвитку професійних ціннісних орієнтацій майбутніх психологів».

Керівник кваліфікаційної роботи: Людмила МІХЕСВА, кандидат педагогічних наук, доцент

Ім'я, ПРІЗВИЩЕ, науковий ступінь, вчене звання

Затверджено наказом ректора університету від 15 лютого 2024 р. № 8

2. Строк подання здобувачем роботи на кафедру 10 червня 2024 р.

3. Вихідні дані до роботи: матеріали звіту з переддипломної практики, комплекс методів та методик дослідження: опитувальник термінальних цінностей І. Сеніна; тест «Смисложиттєві орієнтації» (СЖО) (Дж. Крамб, Л. Махолік, в адаптації Д. Леонтьєва; методика «Спрямованість особистості» (В. Смекала, М. Кучера); методика «Ціннісні орієнтації» М. Рокіча.

4. Зміст кваліфікаційної дипломної роботи (перелік питань, які потрібно розробити): вступ, розділ 1 Теоретичні засади дослідження професійних ціннісних орієнтацій майбутніх психологів, поняття цінностей і ціннісних орієнтацій особистості в психологічних дослідженнях, психологічні фактори розвитку професійних ціннісних орієнтацій майбутніх психологів, розвиток професійної системи цінностей в освітньому процесі, висновки до розділу; розділ 2 Емпіричне дослідження психологічних особливостей розвитку професійних ціннісних орієнтацій майбутніх психологів, методика проведення діагностичного дослідження, аналіз та інтерпретація результатів емпіричного дослідження, тренінгова програма з розвитку професійних ціннісних орієнтацій майбутніх психологів, висновки до розділу; висновки, перелік джерел посилання, додатки.

5. Перелік графічного матеріалу (із зазначенням обов'язкових креслень)

4 рисунки, 5 таблиць.

6. Консультанти розділів кваліфікаційної дипломної роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв

Дата видачі завдання 14 грудня 2023 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів (розділів) кваліфікаційної дипломної роботи	Строк виконання етапу роботи	Примітка
1	Вибір теми дослідження. Визначення об'єкта і предмета дослідження, постановка мети і завдань.	До 01.10. 2023 р.	виконано
2	Визначення теоретико-методологічних засад дослідження. З'ясування актуальності проблеми.	До 01.12. 2023 р.	виконано
3	Оформлення вступу кваліфікаційної дипломної роботи.	До 01.02. 2024 р.	виконано
4	I розділ кваліфікаційної дипломної роботи.	До 01.03. 2024 р.	виконано
5	II розділ кваліфікаційної дипломної роботи.	До 01.04. 2024 р.	виконано
6	Загальні висновки.	До 01.05. 2024 р.	виконано
7	Оформлення кваліфікаційної дипломної роботи.	До 01.06. 2024 р.	виконано
8	Попередній захист кваліфікаційної дипломної роботи.	<u>24</u> травня 2024 р.	виконано
9	Захист кваліфікаційної дипломної роботи (відповідно графіку)	<u>21</u> червня 2024 р.	виконано

Здобувач

Анастасія ШЕВЧУК

Ім'я, ПРІЗВИЩЕ

Керівник роботи

Людмила МІХЕСВА

Ім'я, ПРІЗВИЩЕ

АНОТАЦІЯ

Тема кваліфікаційної дипломної роботи «Психологічні особливості розвитку професійних ціннісних орієнтацій майбутніх психологів»

Здобувач Анастасія ШЕВЧУК

Ім'я, ПРІЗВИЩЕ

Керівник Людмила МІХЕСВА

Ім'я, ПРІЗВИЩЕ

Кваліфікаційна дипломна робота включає 58 сторінок, 5 таблиць, 4 рисунки, перелік джерел посилання складає 58 найменувань, 4 додатки.

Ключові слова: цінності, ціннісні орієнтації, професійні ціннісні орієнтації, студенти-психологи.

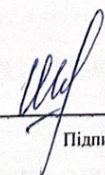
Об'єкт дослідження: професійні ціннісні орієнтації студентів-психологів.

Предмет дослідження: психологічні особливості розвитку професійних ціннісних орієнтацій майбутніх психологів.

За результатами дослідження розроблено тренінгову програму з розвитку професійних ціннісних орієнтацій майбутніх психологів.

Одержані результати можуть бути використані у професійній діяльності викладачів, психологів і психологічній підготовці студентів; при викладанні дисциплін.

Дипломник

Підпис

Анастасія ШЕВЧУК

Ім'я, ПРІЗВИЩЕ

Дата подання кваліфікаційної дипломної роботи до захисту 10 червня 2024 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОФЕСІЙНИХ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ	10
1.1 Поняття цінностей і ціннісних орієнтацій особистості в психологічних дослідженнях	10
1.2 Психологічні фактори розвитку професійних ціннісних орієнтацій майбутніх психологів	18
1.3 Розвиток професійної системи цінностей в освітньому процесі	24
Висновки до розділу.....	32
РОЗДІЛ 2 ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНИХ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ	34
2.1 Методика проведення діагностичного дослідження	34
2.2 Аналіз та інтерпретація результатів емпіричного дослідження.....	38
2.3 Тренінгова програма з розвитку професійних ціннісних орієнтацій майбутніх психологів	50
Висновки до розділу.....	55
ВИСНОВКИ.....	57
ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ.....	59
ДОДАТКИ.....	66
ДОДАТОК А МЕТОДИКА «ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ» М. РОКИЧА	66
ДОДАТОК Б «ОПИТУВАЛЬНИК ТЕРМІНАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ» І. СЕНІНА	68
ДОДАТОК В МЕТОДИКА «СПРЯМОВАНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ» (В. СМЕКАЛА, М. КУЧЕРА)	78
ДОДАТОК Г ТЕСТ «СМИСЛОЖИТТЄВІ ОРІЄНТАЦІЇ» (СЖО) Д. ЛЕОНТЬЄВА	83

ВСТУП

Актуальність дослідження. Становлення сучасного українського суспільства спрямовує систему вищої освіти на формування особистості, яка була б професійно та соціально компетентною, готовою до творчої діяльності та самовизначення в умовах постійних змін суспільного життя. У таких умовах перед закладом вищої освіти постає питання про підготовку студентів-психологів, яка б допомогла їм упевнено почувати себе в сучасному професійному середовищі. В контексті швидко плинного соціально-економічного середовища, психологічні аспекти професійного розвитку стають все більш важливими для успішної адаптації та реалізації в професійному житті. Розуміння власних цінностей, мотивацій та цілей може суттєво впливати на вибір кар'єрного шляху та задоволення від нього. Окрім того, професія психолога сама по собі передбачає високий рівень емпатії, розуміння людської поведінки та міжособистісних відносин. У зв'язку з цим, вивчення психологічних особливостей розвитку професійних ціннісних орієнтацій майбутніх психологів дозволить покращити якість підготовки фахівців у галузі психології та їх подальшу успішну діяльність.

Зі зростанням конкуренції на ринку праці, важливість самоаналізу та самопізнання для успішного кар'єрного зростання постійно зростає. Вивчення власних цінностей та професійних орієнтацій допоможе майбутнім фахівцям краще зрозуміти себе, свої сильні та слабкі сторони, що є важливим етапом у формуванні ефективних стратегій кар'єрного розвитку.

Отже, дослідження психологічних особливостей розвитку професійних ціннісних орієнтацій майбутніх психологів має значущість як для підвищення якості психологічної освіти та підготовки фахівців, так і для підтримки особистісного і професійного зростання індивідів у сучасному суспільстві.

Дослідженню ціннісних орієнтацій молоді присвячено низку праць, що аналізують структуру та динаміку цих орієнтацій особистості у юнацькому віці (С. Бубнова, Є. Научитель), вивчають взаємозв'язок ціннісних орієнтацій із професійною спрямованістю (М. Ворбан, Т. Данилова, Ю. Долинська,

Г. Нікіфорова), а також їх вплив на ефективність професійної діяльності (Н. Максимчук, Є. Научитель, Г. Нікіфорова, М. Сулейманов та ін.

Професійне становлення особистості психолога досліджували різні науковці, зокрема О. Бондаренко, В. Власенко, П. Горностаї, Л. Долинська, В. Карікаш, Н. Коломінський, В. Панок, Н. Пов'якель, Л. Уманець, Н. Чепелева, Т. Щербакова, Т. Яценко та ін.

Однак, слід зауважити, що інформація щодо різних аспектів особистості майбутнього психолога не дає повного уявлення про його професійні ціннісні орієнтації. Це значно ускладнює розуміння ролі та значення цих орієнтацій у його діяльності. Саме ця проблема стала важливою мотивацією для обрання теми дослідження: «Психологічні особливості розвитку професійних ціннісних орієнтацій майбутніх психологів».

Об'єктом дослідження є професійні ціннісні орієнтації студентів-психологів.

Предмет дослідження: психологічні особливості розвитку професійних ціннісних орієнтацій майбутніх психологів.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та експериментально дослідити психологічні особливості розвитку професійних ціннісних орієнтацій майбутніх психологів та розробити тренінгову програму з розвитку професійних ціннісних орієнтацій майбутніх психологів.

Згідно мети визначено **завдання дослідження:**

1. Проаналізувати проблему професійно-ціннісної сфери особистості в науковій літературі.
2. Визначити й обґрунтувати фактори розвитку професійних ціннісних орієнтацій майбутніх психологів.
3. Здійснити емпіричне дослідження психологічних особливостей розвитку професійних ціннісних орієнтацій студентів-психологів.
4. Розробити тренінгову програму з розвитку професійних ціннісних орієнтацій майбутніх психологів.

Гіпотеза дослідження: успішність майбутньої професійної діяльності студентів-психологів значно покращиться за умови врахування психологічних особливостей розвитку професійних ціннісних орієнтацій, а також впровадження в освітній процес тренінгової програму з розвитку професійних ціннісних орієнтацій майбутніх психологів.

Методи дослідження. Для виконання поставлених завдань було використано такий набір методів:

– *теоретичні методи:* аналіз, синтез, систематизація, порівняння, класифікація, конкретизація й узагальнення теоретичних даних наукових досягнень сучасної психологічної науки з обраної теми;

– *емпіричні методи:* 1) методика «Ціннісні орієнтації» М. Рокіча; 2) опитувальник термінальних цінностей І. Сеніна; 3) тест «Смисложиттєві орієнтації» (СЖО) (Дж. Крамб, Л. Махолік, в адаптації Д. Леонтьєва; 4) методика «Спрямованість особистості» (В. Смекала, М. Кучера);

– *методи математичної обробки даних.*

Практичне значення роботи полягає у розробці тренінгової програми з розвитку професійних ціннісних орієнтацій майбутніх психологів. Матеріали дослідження можуть бути використані у професійній діяльності викладачів, психологів і психологічній підготовці студентів; при викладанні дисциплін.

Апробація результатів дослідження відбувалась шляхом висвітлення теми та обговорення на V Міжнародній науково-практичній конференції студентів та молодих вчених «Освітні і культурно-мистецькі практики в контексті інтеграції України у міжнародний науково-інноваційний простір в умовах воєнного часу», тема доповіді: «Психологічні фактори розвитку ціннісних орієнтацій особистості», (Запоріжжя, 18-19 квітня 2024 р.). Основні положення та результати роботи доповідались та обговорювались на Першому кафедральному науковому семінарі «Актуальні теми наукових пошуків здобувачів вищої освіти бакалаврського рівня», тема доповіді: «Актуальні проблеми дослідження психологічних особливостей розвитку професійних ціннісних орієнтацій майбутніх психологів», (м. Хмельницький, 04-05.03.2024

р.); Першому кафедральному науковому семінарі «Результати сучасних наукових досліджень здобувачів вищої освіти бакалаврського рівня», тема доповіді: «Результати дослідження психологічних особливостей розвитку професійних ціннісних орієнтацій майбутніх психологів», (м. Хмельницький, 24.05.2024 р.).

Експериментальна база дослідження. Дослідження відбувалось в Хмельницькому національному університеті. До експерименту було залучено 43 здобувача вищої освіти, з них 26 студентів першого курсу і 17 студентів четвертого курсу, спеціальності 053 Психологія факультету здоров'я, психології, фізичної культури та спорту.

Структура та обсяг роботи. Робота містить вступ, два розділи, висновки, перелік джерел посилання, що нараховує 58 найменувань, та 4 додатки. Загальний обсяг роботи становить 86 сторінок, з них – 58 сторінок основного тексту. Робота містить 5 таблиць та 4 рисунка.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОФЕСІЙНИХ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

1.1 Поняття цінностей і ціннісних орієнтацій особистості в психологічних дослідженнях

Різні автори інтерпретують ціннісні орієнтації особистості по-різному, як і будь-яке інше багатозначне міждисциплінарне наукове поняття.

Ціннісні орієнтації включають у себе різноманітні аспекти: цілі, прагнення, бажання, ідеали (В. Ольшанський, А. Титаренко), установки на певні цінності суспільства (А. Здравомислов, В. Ядов), вияв потреби (В. Злотніков), ставлення до навколишньої дійсності (В. Водзинська), чинники прийняття рішень (Ю. Жуков), складні системи ціннісних уявлень (І. Попова, А. Ручка), а також роль цінностей у формуванні стимулів та мотивів практичної поведінки (В. Алексєєва). Це різноманіття визначень вказує на необхідність детальнішого вивчення структури та ролі ціннісних орієнтацій у загальному контексті ціннісно-сміслового простору особистості [47].

В Україні ця проблематика активно вивчається рядом вчених, серед яких М. Боришевський, Т. Кириленко, П. Ігнатенко, В. Клименко, І. Маноха, С. Максименко, В. Роменець, В. Циба, Т. Титаренко, Т. Яценко та ін. Дослідження, проведені науковцями І. Бехом, Л. Ломако, О. Сухомлинською, Фроловою та ін., спрямовані на вивчення особливостей формування ціннісних орієнтацій під час навчання студентів [27].

Категоріальний аналіз різних наукових дисциплін дав можливість виокремити основні розуміння понять «цінності», «ціннісні орієнтації» і «професійні ціннісні орієнтації». В загальній філософській парадигмі цінність розглядається як вияв предметної важливості, як цінність-об'єкт. Культурологічний підхід розуміє цінності як суспільні ідеали та «скристалізовані» вартості, еталони, взірці, вищі показники оцінки й орієнтації

особистості та суспільства в цілому, що є надіндивідуальними. Психологічний аспект розглядає їх як суб'єктивну сферу, що виражається у ціннісних орієнтаціях та системі цінностей особистості, її аксіологічне «Я» [20].

Цінність – це характеристика або якість, яка визначає важливість, значущість або приділяє вагу чому-небудь, будь то об'єкт, ідея, вчинок або явище. Цінність може виявлятися в тому, як щось сприймається або оцінюється людьми, і визначає їхні уподобання, моральні переконання та життєві цілі.

За словами науковця П. Менцера, цінність – це те, що відчуття людини підказує визнати найважливішим і до чого можна прагнути, ставлячи до нього з повагою та визнанням [24].

На думку М. Головатого, цінності – це концепції та переконання, які допомагають людям задовольняти свої потреби та інтереси [24].

Серед різноманітності поглядів щодо розуміння поняття «цінності», науковці Л. Долинська та Н. Максимчук виділяють такі підходи:

- цінності розглядаються як різноманітні матеріальні та духовні об'єкти, які можуть задовольнити потреби, бажання, інтереси або цілі суб'єкта;
- цінності відображають відношення об'єкта до об'єкта або їх взаємодію;
- цінності розглядаються як ідеали у суспільній та особистій діяльності, які виражають уявлення про блага, що мають перевагу;
- цінності розглядаються як особливі явища свідомості, як образи поведінки, діяльності та спілкування в різних сферах життя [8].

М. Рокіч стверджує, що цінності – це стійкі переконання про те, що певний спосіб поведінки або кінцева мета існування є більш прийнятними з особистої або соціальної точки зору, ніж альтернативні варіанти. На думку науковця, цінності особистості характеризуються такими ознаками:

- походження цінностей можна прослідкувати у культурі, суспільстві та самій особистості;

- вплив цінностей виявляється майже в усіх соціальних явищах, що варто вивчати;
- загальна кількість цінностей, що є власністю людини, досить обмежена;
- усі люди мають спільні цінності, хоча їхня вираженість може відрізнятися;
- цінності організовані у системи [57].

М. Рокіч розрізняє два типи цінностей:

1. Термінальні цінності – це переконання про те, що певна кінцева мета існування, яка може бути важливою як для індивіда, так і для суспільства в цілому, заслуговує на те, щоб досягати її.

2. Інструментальні цінності – це переконання в тому, що певний спосіб дій або певний зразок поведінки є кращими з особистої та громадської точок зору у будь-яких обставинах.

Термінальні цінності характеризуються більшою стійкістю порівняно з інструментальними, і вони менш варіюють між різними людьми [57].

Зарубіжні психологи Ш. Шварц і У. Білські формують аналогічне концептуальне визначення цінностей, яке містить такі формальні характеристики:

- Цінності – це ідеї або переконання.
- Цінності пов'язані з бажаними кінцевими станами або поведінкою.
- Цінності мають загальне значення, що виходить за межі конкретних ситуацій.
- Цінності впливають на вибір або оцінку поведінки та подій.
- Цінності ранжовані за відносною важливістю [58].

Ш. Шварц та У. Білські встановлюють такі протилежності в цінностях:

- Цінності, спрямовані на збереження (наприклад, безпека, конформність, традиції), відмінні від цінностей, що сприяють змінам (наприклад, повнота відчуттів, саморегуляція).

– Цінності, пов'язані з самовизначенням (наприклад, благополуччя групи та людства в цілому), відрізняються від цінностей, які спонукають до самозвеличення (наприклад, влада, досягнення успіху, гедонізм) [58].

Проблеми, пов'язані з людськими цінностями, є одними з ключових у вивченні того, як соціальні чинники впливають на людську поведінку, її саморегуляцію та передбачення. Формування ціннісних орієнтацій сприяє розвитку особистості в цілому. Як важлива складова структури особистості, вони мають ключове значення у керуванні поведінкою, формуванні світогляду, переконань та виборі життєвого шляху, особливо під час формування професійної діяльності в юнацькому віці. Цінності допомагають особистості відчувати себе цілісною в своєму оточенні [7].

В. Ядов провів одне з найбільш детальних досліджень, вказавши, що на найвищому рівні структури особистості знаходяться концепція життя (сукупність уявлень про смисл і перспективи особистого життя та принципи, за якими людина діє у різних ситуаціях) та система ціннісних орієнтацій, які визначаються загальними соціальними умовами. Ці орієнтації представляють собою цінності, що стають життєвими цілями особистості та впливають на її поведінку. В. Ядов підкреслює, що ця система ідеологічного характеру формується на основі вищих соціальних потреб особистості та відповідності її способу життя, що дозволяє реалізувати певні соціальні й індивідуальні цінності [5].

Науковці С. Матяж та А. Березянська у своїй статті «Класифікація цінностей та ціннісних орієнтацій особистості» характеризують ціннісні орієнтації як систему взаємопов'язаних цінностей, які утворюють ієрархію та впливають на спрямованість життєдіяльності людини [24].

Як стверджував А. Здравомислов, ціннісні орієнтації є значущими складовими внутрішньої структури особистості, сформованими на основі життєвого досвіду та усіх переживань. Вони визначають, що є важливим для конкретної особи, відокремлюючи суттєве від неважливого [24].

Б. Ломов зазначає, що ціннісні орієнтації, подібно до будь-якої психологічної системи, можна уявити як складний, багатовимірний та змінний простір. Кожен з цих вимірів відповідає певному типу соціальних відносин і має різне значення для кожної особистості.

Ціннісні орієнтації вважаються одним з ключових елементів особистості. Вони включають в себе способи взаємодії з оточуючим світом, усвідомлення минулого, сучасного та майбутнього, а також усвідомлення власної ідентичності. Маючи розвинуту систему цінностей, людина може досягти гармонії у своєму внутрішньому світі, організувати свої знання, норми та стереотипи поведінки, а також вибудувати своє місце в соціумі відповідно до соціальних очікувань [8].

Ціннісні орієнтації, на думку О. Целякової, визначають: загальний напрям інтересів та прагнень особистості, ієрархію індивідуальних уподобань і моделей, цільові та мотиваційні програми, рівень уподобань, уявлення про реальність та механізми відбору на основі критеріїв значущості, готовність і рішучість реалізувати власний «життєвий проєкт» [48].

Головною рисою системи ціннісних орієнтацій особистості, на наше переконання, є принцип ієрархії цінностей та їх багаторівневність.

Я. Гудечек вважає, що система цінностей має двовимірну структуру, яку можна описати як «горизонтально-вертикальну». Під горизонтальною структурою він розуміє упорядкованість цінностей у «паралельній послідовності», тобто у формі ієрархії бажаних і не бажаних цінностей. Вертикальна структура, в свою чергу, вказує на включення індивідуальних систем цінностей до системи цінностей суспільства в цілому [30]. Науковець розрізняє п'ять основних способів, якими особистість відноситься до системи цінностей сучасного суспільства, залежно від того, наскільки вона внутрішньо приймає ці цінності: активне ставлення: відображає високий рівень інтерналізації системи цінностей; конформне ставлення: виявляється у зовнішньому вираженні згоди без внутрішньої ідентифікації з цими цінностями; індиферентність: відображає відсутність інтересу або байдужість до цієї системи цінностей; незгода: включає критику, засудження та негативну оцінку цієї

системи, а також прагнення до її зміни; активна протидія: виявляється у внутрішньому та зовнішньому запереченні цієї системи цінностей.

Згідно з концепцією С. Бубнової, поряд з принципом ієрархічності, важливим аспектом системи цінностей є її нелінійність. Це означає, що система особистісних цінностей є багатовимірною, оскільки критерій їх ієрархії – особистісна значимість – включає різноманітні аспекти, що виникають внаслідок впливу різних типів і форм соціальних відносин.

С. Бубнова, виходячи з концепції М. Рокіча, пропонує трирівневу ієрархічну модель системи ціннісних орієнтацій:

1. Цінності-ідеали – це найбільш загальні й абстрактні цінності, які включають духовні (пізнавальні, естетичні, гуманістичні) та соціальні аспекти (повагу, досягнення, соціальну активність).

2. Цінності-властивості – це цінності, що проявляються в життєдіяльності та стають характеристиками особистості (товариськість, допитливість, активність, домінантність тощо).

3. Цінності-способи поведінки – це найбільш типові способи реалізації та закріплення цінностей-властивостей у конкретних ситуаціях [22].

Австралійський психотерапевт В. Франкл стверджує, що цінності не можна передати, показчики їх не існують, їх не можна вивчити, вони мають бути пройдені через власний досвід [18]. Шляхом аналізу типових історичних ситуацій, з якими суспільство або людство зіштовхувалося, В. Франкл визначає три основні групи вічних цінностей, або смислових універсалій:

– Цінності творчості, які допомагають людині розуміти, що вона приносить у суспільство.

– Цінності переживання, які допомагають людині розуміти, що вона одержує від суспільства.

– Цінності ставлення, які допомагають людині розуміти своє ставлення до обмежень, що впливають на її життя [40].

Індивідуальна ієрархія ціннісних орієнтацій, як зазначає Д. Леонт'єв, зазвичай складається з чітко виокремлених «блоків». Він пропонує угруповання

цінностей, які можна розглядати як полярні ціннісні системи. Наприклад, серед термінальних цінностей він виділяє такі протилежності:

1. Конкретні життєві цінності (такі як здоров'я, робота, друзі, сімейне життя) протиставляються абстрактним цінностям (наприклад, пізнання, розвиток, свобода, творчість).

2. Цінності професійної самореалізації (такі як цікава робота, продуктивне життя, творчість, активна діяльність) протиставляються цінностям особистого життя (таким як здоров'я, любов, наявність друзів, розваги, сімейне життя).

3. Індивідуальні цінності (наприклад, здоров'я, творчість, свобода, активна діяльність, розваги, упевненість в собі, матеріально-забезпечене життя) протиставляються цінностям міжособистісних стосунків (таким як наявність друзів, щасливе сімейне життя, щастя інших).

4. Активні цінності (наприклад, свобода, активна діяльність, продуктивне життя, цікава робота) протиставляються пасивним цінностям (таким як краса природи і мистецтва, впевненість у собі, пізнання, життєва мудрість) [15].

Серед інструментальних цінностей Д. Леонтьєв розрізняє такі дихотомії:

1. Етичні цінності, такі як чесність та непохитність у визнанні недоліків, ставляться у відмінність від цінностей міжособистісного спілкування, таких як вихованість, життєрадісність та чуйність. Ці останні в свою чергу, відмінні від цінностей професійної самореалізації, таких як відповідальність, ефективність у справах, тверда воля та сумлінність.

2. Індивідуалістичні цінності, такі як високі вимоги, незалежність і тверда воля, протиставляються конформістським цінностям, таким як старанність, самоконтроль і відповідальність, а також альтруїстичним цінностям, таким як терпимість, чуйність і широта поглядів.

3. Цінності самоствердження, такі як високі вимоги, незалежність, непохитність, сміливість та тверда воля, ставляться у протилежність цінностям прийняття інших, таким як терпимість, чуйність та широта поглядів.

4. Інтелектуальні цінності, такі як освіченість, раціоналізм і самоконтроль, відрізняються від цінностей безпосередньо-емоційного світовідчуття, таких як життєрадісність, чесність і чуйність [15].

Отже, ціннісні орієнтації – це система цінностей, переконань і життєвих цілей, які визначаються індивідуальними і соціокультурними факторами та впливають на сприйняття, вибір і поведінку особистості. Вони відображають те, що людина вважає важливим, значущим і бажаним у своєму житті, і визначають її напрямки дій та взаємовідносини зі світом.

Структурна природа системи ціннісних орієнтацій особистості, її складні рівні і аспекти, визначають її здатність виконувати різноманітні функції. Ця система, яка розташовується між внутрішніми установками та соціальними нормами, а також між мотиваційно-потребнісною сферою та системою особистісних смислів, сприяє взаємодії цих компонентів в контексті загальної системи «людина».

У працях певної частини науковців (Є. Клімова, В. Сержантова, В. Шадрикова та ін.) ціннісні орієнтації виступають одним із важливих механізмів регуляції діяльності.

Роль системи ціннісних орієнтацій найчіткіше виявляється у сфері професійної діяльності. Згідно з Є. Клімовим, кожна професійна група має свій власний смисл діяльності й унікальну систему цінностей. Зазначаючи це, Л. Дика підкреслює, що сучасні вимоги до професійних якостей визначаються моральними характеристиками людини та порядком цінностей, яким вона віддає перевагу [1]. У даному контексті ціннісні орієнтації визначають професійну поведінку, вони визначають зміст і спрямованість діяльності, надають смисл професійним вчинкам. Особливу вагу вони мають у сфері професій, де взаємодія з людьми займає центральне місце (професії соціономічного типу), створюючи основу для їх професійного уявлення про світ. Роль ціннісних орієнтацій в професійній діяльності розглядається також в контексті педагогіки (Л. Долинська, Н. Максимчук), психології (О. Краснорядцева, О. Сірій) та соціальної роботи (Т. Шевеленкова, М. Шмельова) за деякими авторами.

Отже, система ціннісних орієнтацій особистості виступає як мультифункціональний психологічний механізм. Ці цінності стають справжніми мотивами та джерелами осмислення життя, що сприяють зростанню та самовдосконаленню особистості протягом її поступового розвитку. Таким чином, ціннісні орієнтації діють як психологічний механізм, що сприяє особистісному зростанню та саморозвитку.

1.2. Психологічні фактори розвитку професійних ціннісних орієнтацій майбутніх психологів

Розвиток професійних ціннісних орієнтацій студентів-психологів обумовлений різноманітними психологічними факторами. Аналіз наукової літератури дозволив виокремити фактори, що впливають на розвиток професійних ціннісних орієнтацій майбутніх психологів, а саме: особистісні особливості, соціальне середовище, освіта і навчання, професійний досвід, самоідентифікація, менторство та підтримка, рефлексія і самоаналіз, психологічна адаптація.

Особистісні характеристики відіграють ключову роль у формуванні професійних ціннісних орієнтацій у майбутніх психологів.

Н. Рейнвальд наголошує на необхідності розгляду ціннісних орієнтацій в контексті особистісних властивостей, оскільки вони є не просто ізольованими мотивами, а складовими структури особистості. Вона визначає п'ять ключових властивостей особистості: колективізм, працьовитість, допитливість, естетичність, організованість. Ці властивості виявляються через повторну діяльність, відповідаючи схильності до певних дій, і вони визначаються як соціальні настанови, або ціннісні орієнтації. За словами авторки, перші чотири властивості містять мотивацію, а в п'ятій виражені вольові якості особистості, важливі для результативності діяльності. З такого підходу випливає, що властивості особистості формуються через попередню діяльність та ціннісні орієнтації. Таким чином, властивості особистості взаємозв'язані з ціннісними

орієнтаціями, а оцінки власних властивостей особистості та сприйняття оточення вказують на особистісну орієнтацію [53].

Індивідуальні особливості, такі як особистісний тип, мотивація, ціннісні установки й особистісні властивості, впливають на сприйняття професійних обов'язків, прагнення до досягнення професійного успіху та взаємовідносини з клієнтами та колегами. Так, наприклад, особистість з високим рівнем емпатії і бажанням допомагати іншим може більш цінувати професійну діяльність, пов'язану з психологічною підтримкою та консультуванням. З іншого боку, особи, які мають схильність до аналітичного мислення та вирізняються самостійністю, можуть віддавати перевагу дослідницькій роботі в галузі психології. Отже, розвиток професійних ціннісних орієнтацій у майбутніх психологів є результатом взаємодії їхніх особистісних особливостей з професійним середовищем і вимогами діяльності.

Одним із найважливіших факторів у розвитку професійних цінностей студентів-психологів виступає соціалізація. Процес формування та перетворення ціннісних орієнтацій подібно до соціалізації, триває протягом усього життя людини. Іншими словами, людина, взаємодіючи з оточуючим соціокультурним середовищем, розвиває свої власні цінності, які з часом можуть змінюватись, іноді значно, під впливом змін у соціальному оточенні. У статті «Соціокультурні фактори формування ціннісних орієнтацій молоді» Б. Бондарець вказує на різноманітні соціокультурні фактори, що впливають на формування цінностей серед молоді. Ці впливи включають культурно-духовний аспект суспільства, релігійні й ідеологічні переконання, які панують у країні, засоби масової інформації, систему освіти, культурні аспекти, включаючи масову культуру, а також вплив сімейного оточення [3]. Тобто, соціальне середовище включає сім'ю, культурні чинники, взаємодію з освітніми закладами, колегами, практичним досвідом та вимогами суспільства. Навчальні програми, настанови викладачів, методи навчання та можливості практичної роботи визначають, які аспекти професійної діяльності психолога ставляться в центр уваги. Крім того, спілкування зі співробітниками та клієнтами в процесі практичної діяльності

може впливати на уявлення про цінності та пріоритети в роботі. Суспільні очікування щодо професійної поведінки, стандарти етичності та культурні норми також впливають на формування ціннісних орієнтацій. Таким чином, соціальне середовище впливає на розвиток професійних цінностей майбутніх психологів, визначаючи їхні погляди, переконання та пріоритети у професійній діяльності.

Одним із ключових соціокультурних факторів, що має значний вплив на розвиток професійних ціннісних орієнтацій майбутніх фахівців, є навчання в університеті. Так, В. Левічева зауважує, що на формування соціальних поглядів молоді має великий вплив кілька провідних соціальних інституцій, таких як система освіти, засоби масової інформації, реклама, громадські організації, корпорації та інші [3]. Навчальні програми, викладання, методи навчання, практичні справи та взаємодія з викладачами визначають, які аспекти професійної діяльності вважаються найважливішими, які цінності та принципи вкладаються в основу професійної підготовки. У процесі навчання майбутні психологи засвоюють не лише теоретичні знання, але й розвивають професійні навички, вміння та компетенції, які вони застосовуватимуть у своїй майбутній практичній діяльності, дозволяють студентам перевірити свої знання у реальних ситуаціях та розвинути свою професійну самосвідомість. Взаємодія з викладачами, співробітниками та колегами також впливає на формування ціннісних установок та орієнтацій. Крім того, практична робота, стажування та професійна підготовка в різних сферах психологічної діяльності дозволяють студентам-психологам збагатити свій досвід та зрозуміти, які цінності та принципи вони вважають найбільш важливими у своїй професійній практиці. Навчальні програми, курси та тренінги допомагають студентам отримати знання про основні концепції психології, етичні стандарти та професійні навички. Це включає в себе розуміння принципів доброчесності та конфіденційності, а також вміння працювати з клієнтами різного віку, культурного та соціального статусу. Освіта також сприяє розвитку критичного мислення та аналітичних навичок, що допомагають майбутнім психологам у формуванні своїх власних цінностей та етичних поглядів.

Отже, освіта та навчання сприяють формуванню професійних ціннісних орієнтацій майбутніх психологів, готуючи їх до ефективної та етичної практики у сфері психології, визначаючи їхнє сприйняття професійних обов'язків і відповідальності.

Суттєвим фактором у розвитку професійних цінностей особистості є професійний досвід. В. Ягупов підкреслює, що професійна діяльність має вирішальний вплив на професійний розвиток особистості фахівця, починаючи з навчання та протягом всієї кар'єри. Він наголошує на важливості дослідження взаємозв'язку професійної діяльності та розвитку особистості, де суб'єкт максимально виражає свою професійну та особистісну ідентичність. Цей підхід відображає принцип того, що особистість та професійна діяльність взаємопов'язані, і успішність фахівця залежить від відповідності зовнішніх та внутрішніх факторів, таких як ефективність роботи та особистісні цінності [54].

Варто зазначити, що практична робота або стажування в різних галузях психології дозволяє студентам отримати перший досвід у роботі з клієнтами, зрозуміти їхні потреби та проблеми. Цей досвід допомагає майбутнім фахівцям перевірити свої теоретичні знання у практичних умовах і зрозуміти, як їхні цінності й етичні переконання впливають на роботу з клієнтами. Крім того, професійний досвід може допомогти здобувачу вищої освіти визначити свої професійні пріоритети, зрозуміти, яку галузь психології вони більше відчують комфортно для себе та які аспекти роботи їм найбільше цікаві. Таким чином, професійний досвід є важливим фактором у формуванні професійних ціннісних орієнтацій, допомагаючи майбутнім психологам розвивати свою професійну самосвідомість та етичні стандарти.

Здобувачі вищої освіти можуть ставити перед собою питання про те, хто вони є і ким хочуть стати у своїй професійній кар'єрі, що впливає на їхні цінності та цілі. Самоідентифікація, тобто процес усвідомлення та прийняття себе як психологічного працівника, відіграє значну роль у формуванні професійних ціннісних орієнтацій майбутніх психологів. Деякі дослідники розглядають самоідентифікацію як рівень приналежності особистості до різних груп, таких як

громадянські, професійні, національні, культурні тощо. Проте ці кількісні оцінки не враховують вплив психологічних аспектів самоідентифікації. В. Зливков описує самоідентифікацію як потребу, що включає в себе усвідомлення обраних соціальних норм поведінки у структурі соціальної ідентичності суб'єкта. Крім того, суб'єкт самоідентифікації прагне виразити себе через вибір того, що відповідає його цінностям [11]. У зарубіжній науковій літературі самоідентифікація розглядається як бажання особистості опанувати знання, навички та вміння самодіагностики, «перевірки себе» на професійні особливості характеру, поведінки та спілкування. У той же час, самоідентифікація може бути формою психологічної регуляції професійного становлення.

Під час навчання та стажування студенти психології зазнають процесу самовизначення, під час якого вони розглядають свої здібності, інтереси та цінності щодо професійної діяльності. Цей процес допомагає їм краще зрозуміти, які сфери психології їх більше цікавлять та які аспекти роботи вони вважають найважливішими. Самоідентифікація також включає в себе розгляд сильних та слабких сторін, особистісних характеристик і власних цінностей, що є ключовими складовими визначення професійних пріоритетів. Крім того, в процесі самоідентифікації майбутні психологи розвивають свою професійну самосвідомість та етичні стандарти, що визначають їхню діяльність у майбутньому. Тому, самоідентифікація є важливим фактором у формуванні професійних ціннісних орієнтацій, допомагаючи студентам-психологам зорієнтуватися у своїй професійній кар'єрі та визначити свій внесок у галузь психології.

Самоідентифікація включає процеси внутрішнього пошуку, самоаналізу та саморефлексії. Ці практики дозволяють студентам глибше розуміти власний досвід та враження, отримані в процесі практичних занять або стажування. Через систематичну рефлексію над своєю роботою та взаємодією з клієнтами, майбутні психологи можуть відстежити свій професійний зріст, виявити свої сильні та слабкі сторони, а також зрозуміти, які аспекти роботи їм найбільше підходять. Самоаналіз допомагає їм визначити власні цінності, переконання та пріоритети

у професійній діяльності. Ці практики також сприяють розвитку професійної самосвідомості та внутрішньої мотивації для постійного удосконалення.

Таким чином, активний процес рефлексії дозволяє майбутнім психологам критично оцінювати свої цінності, мотивацію та власні дії, допомагає студентам зрозуміти, як їхні цінності впливають на їхню професійну практику та виявити потреби в подальшому розвитку.

Варто зазначити, що участь майбутніх фахівців у програмах менторства або співпраця з досвідченими практикуючими психологами також може сприяти розвитку професійних цінностей. Ментор може бути досвідченим практикуючим психологом або викладачем, який надає студентам психології практичні поради, сприяє їхньому професійному розвитку та допомагає зрозуміти реалії професійної діяльності. Вони можуть ділитися своїм досвідом, вказувати на можливі шляхи кар'єрного зростання та допомагати вирішувати професійні проблеми. Крім того, підтримка з боку колег та співробітників також має велике значення. Здатність обговорювати професійні питання, ділитися досвідом та отримувати підтримку від оточуючих може значно збільшити впевненість у власних здібностях та стимулювати розвиток професійних цінностей.

Отже, менторство та підтримка від колег і викладачів сприяють розвитку професійних ціннісних орієнтацій, роблячи процес навчання та підготовки до психологічної практики більш ефективним і цінним для майбутніх фахівців.

Не викликає сумніву, що ключовим фактором розвитку професійних ціннісних орієнтацій майбутніх психологів виступає психологічна адаптація. Під час навчання та практичного стажування студенти зіштовхуються з різноманітними викликами, включаючи взаємодію з клієнтами, побудову міжособистісних відносин, розв'язання професійних конфліктів та етичні дилеми. Ці виклики вимагають від них адаптації до нових ситуацій, розвитку стресостійкості й емоційної стійкості. Психологічна адаптація допомагає майбутнім фахівцям набути навичок самоконтролю, вміння ефективно взаємодіяти з різними типами особистостей та швидко адаптуватися до змін у

професійному оточенні. Крім того, вона сприяє розвитку внутрішньої мотивації для професійного зростання та самовдосконалення.

Отже, розвиток гнучкості, толерантності та відкритості до нових ідей і підходів допоможе майбутнім фахівцям успішно інтегруватися у професійну спільноту та визначати свої цілі і пріоритети у професійній діяльності.

Таким чином, розвиток професійних ціннісних орієнтацій майбутніх психологів є складним процесом, що включає в себе взаємодію різноманітних чинників. Індивідуальні особливості кожної особистості, такі як характер, мотивація, інтереси, впливають на сприйняття і оцінку професійної діяльності та формування її цінностей. Соціальне середовище, включаючи сім'ю, оточення та культурні впливи, формує ідеї про значущість різних аспектів професійної практики та етичних норм. Освіта і навчання надають можливості для вивчення і усвідомлення професійних цінностей, а також розвитку критичного мислення. Професійний досвід дозволяє майбутнім психологам перевірити і розширити свої ціннісні переконання шляхом практичного застосування їх у реальних ситуаціях. Самоідентифікація, менторство та підтримка, рефлексія і самоаналіз, а також психологічна адаптація є ключовими елементами професійного зростання, які сприяють усвідомленню та коригуванню власних цінностей і прагнень у контексті професійної діяльності. Отже, інтеграція цих чинників впливає на формування та розвиток професійних ціннісних орієнтацій майбутніх психологів, сприяючи їхньому професійному і особистісному зростанню.

1.3 Розвиток професійної системи цінностей в освітньому процесі

Гармонійне суспільство складається з осіб, які досягли самоактуалізації. Гармонія в такому суспільстві досягається завдяки внутрішній гармонії кожного його учасника. Важливою умовою цієї внутрішньої гармонії є розвиток системи ціннісних орієнтацій в процесі систематичного впливу та навчання. На нашу думку, освіта сьогодні, особливо в умовах кризового суспільства, має спрямовуватися не лише на передачу професійних знань і навичок, але й на

особистісний розвиток і зростання, формування ціннісних орієнтацій в особистості, яка самоактуалізується. Це особливо важливо для підготовки до професійної діяльності, яка передбачає безпосередній контакт з людьми, де етичні аспекти мають ключове значення, оскільки об'єктом такої діяльності є сама людська особистість. Ці професії виступають платформою для реалізації загальнолюдських цінностей, таких як альтруїзм і творчість, що надають сенс цій діяльності.

Одним із наочних прикладів подібної праці – це є діяльність психолога, яка знайшла відображення в працях вчених, таких як В. Бочелюк, Г. Балл, Л. Долинська, Т. Кудрявцев, Г. Костюк, М. Левченко, С. Максименко, Є. Мілерян, О. Мешко, В. Моляко, О. Мороз, П. Перепилиця, О. Пенькова, М. Пряжніков, Н. Побірченко, В. Рибалка, М. Смульсон, М. Савчин та ін. Серед ключових аспектів професії психолога, який повинен працювати з індивідами різного освітнього, культурного, національного, політичного та релігійного контексту, можна виділити необхідність прийняття й поваги до різноманітних світоглядів, зберігаючи при цьому свою власну індивідуальність.

Особливості професійної діяльності психолога передбачають наявність відповідних професійно-важливих якостей, які досліджуються в працях як зарубіжних (Р. Кеттелл, К. Роджерс, А. Айва, М. Айва, Л. Саймек-Даунінг, К. Рамуль та ін.), так і вітчизняних психологів, включаючи, І. Андрєєву, О. Бондаренка, І. Вачкова, С. Дерев'янка, Є. Ільїна, О. Сірого, Н. Чепелеву та ін. [21]. Серед визнаних більшістю авторів ключових якостей можна відзначити емпатію, позитивне ставлення до інших, комунікабельність, незалежність, креативність, гнучкість, соціальний інтелект, позитивне сприйняття себе та рефлексивність.

Варто зазначити, що, такі науковці як В. Абраменков, Б. Братусь, Ф. Василюк, О. Леонтьєв, В. Куніцина, В. Ядов, розглядають концепцію «гуманних відносин» як еквівалентні проявам просоціальної поведінки. Вони описують ці відносини як співучасть, взаємодопомогу, співпереживання

загальних цінностей та солідарність, що виявляються у взаємодії та спільній діяльності людей [25].

Так, В. Куніцина ідентифікує шість мотивів допомагаючої поведінки, що характерні для психолога:

- потяг до знань: бажання поглиблювати свої знання та краще розуміти інших осіб;
- кар'єрні перспективи: бажання розширити свої професійні можливості та налагодити нові зв'язки для покращення роботи;
- соціальна пристосованість: прагнення отримати визнання та прийняття в групі;
- зменшення відчуття провини і вирішення власних проблем;
- збільшення самоповаги та гідності;
- турбота про інших як вияв загальнолюдських цінностей.

На думку С. Васьківської, на результативність психоконсультування впливає наявність таких особистісних якостей: здатність співпереживати та проявляти співчуття; здатність викликати довіру через щирість і відкритість; аутентичність і самостійність; сила «Я»; відкритість до власного досвіду, включаючи вміння навчатися від клієнта; толерантність до невизначеності; вміння взяти на себе особисту відповідальність; постановка реалістичних цілей; емпатія та сміливість у встановленні глибоких зв'язків з іншими; особиста зрілість консультанта [33].

Науковиця вважає, що консультант повинен мати наступні професійні якості: виняткові інтелектуальні здібності й обдарованість у вирішенні проблем; творчість, винахідливість і широкий спектр ідей; постійна цікавість до нового та невичерпна енергія; здатність до самостійного вдосконалення; інтерес до людей як особистостей, а не як до об'єктів впливу; повага до індивідуальності інших; розуміння власної особистості; сенс між гумором і серйозністю; емоційна чутливість; терплячість і відсутність зазіхання; здатність приймати терапевтичні позиції та розвивати позитивні відносини з людьми; продуктивність і методичні

навички; вміння працювати під тиском; свідомість і відповідальність; готовність до співпраці; чесність, самоконтроль і стабільність; прогресивні уявлення про етичність; широкий культурний кругозір; глибокий інтерес до психології, особливо до клінічних аспектів [33].

Ж. Вірна стверджує, що професійна діяльність психолога буде успішною, коли він матиме: мотивацію досягнення успіху; позитивне уявлення про власну особистість; когнітивну позицію щодо успіху та невдач [33].

Бажання допомагати іншим людям може мати коріння в природженому батьківському інстинкті та вродженому механізмі співпереживання з іншими людьми. Вибір професії, пов'язаної з допомогою, ймовірно, характерний для людей з емоційною раною, яка залишилася в них незагоєною та робить їх особливо чутливими до страждань, навіть якщо це страждання іншої особи. Не даремно К. Юнг, переживши психоз у юності, описував себе як «цілителя, який сам став жертвою». Працюючи з психічними розладами у своїх пацієнтів, психотерапевт зміцнює власні механізми самоконтролю. Люди з схильністю до самогубства, перебуваючи в кризовому стані, коли виходять з кризи, зазвичай починають надавати підтримку тим, хто переживає подібні проблеми.

Деякі студенти відкидають свої проблеми, які стимулювали їх зацікавленість у психології, і бояться звертатися за допомогою до психотерапевта. Вони намагаються впоратися з цими проблемами самостійно і підкреслюють важливість самоконтролю, самоосвіти та самовиховання. Без проведення адекватного аналізу, психологи-новачки намагаються розібратися у своїх власних психічних проблемах за рахунок своїх клієнтів, створюючи ілюзію об'єктивної роботи як для себе, так і для клієнта. В результаті не відбувається ані адекватного самоаналізу, як це можна було б очікувати в навчальному аналізі, ані реальної допомоги клієнтові, замість цього психолог прагне побачити себе як об'єктивного спостерігача. Деяким з них навіть не вдається розпочати практикувати через почуття власної некомпетентності. Великою мірою цьому сприяє академічна традиція навчання, яка акцентується на теоретичному підході і не надає достатньо тренувань у практичних навичках.

I. Матійків і З. Ковальчук виокремлюють принципи, переконання та цінності, формування яких сприяє розвитку особистості майбутнього психолога:

1. Фокус уваги на цінностях. Для професії психолога важливими є такі цінності:

- високий рівень мотивації до професії та фокус на допомозі клієнту. Якщо людина вибрала психологію для вирішення своїх особистих проблем (егоцентрична мотивація), вона може не лише не розуміти труднощі клієнта, але й передавати їм свої;

- віра в людей та позитивне ставлення до них (Р. Мей, L. Brammer), спрямоване на віру в здатність клієнта подолати життєві труднощі (В. Панок, Н. Чепелева) та досягнути позитивних змін і розвитку.

- здатність зберігати конфіденційність.

- прогресивні уявлення про етичні цінності.

- готовність до співпраці та акцент на досягнення позитивного результату в роботі.

2. Відповідальність. Правильно оцінюючи ситуацію та приймаючи особисту відповідальність за події, можна знайти шлях вирішення проблеми без вини, образ і агресії, знаходячи варіант, що прийнятний для всіх сторін.

3. Позитивне налаштування щодо себе, інших людей, Світу. Коли людина перебуває у стані внутрішнього психологічного благополуччя, вона створює навколо себе атмосферу, що сприяє взаємодії та взаєморозумінню, ніби випромінюючи позитив. Саме по собі ставлення до клієнтів з повагою, як до цілісних і дієздатних особистостей, незалежно від їхньої життєвої історії, підкреслює їхню силу та найкращі якості, що з великою ймовірністю викликає позитивний відгук з їх боку.

4. Усвідомленість життя, процесу взаємодії, визнання реальності. Визнання реальності та об'єктивне сприйняття означає:

- бачити реальність без прикрас, уявних образів або перекручень, і розрізнити її від власних очікувань, страхів та фантазій;

- адекватно оцінювати ситуацію на основі фактів та об'єктивних даних, розуміючи різницю між своїм світоглядом і реальністю;
- розуміти, що неправильне сприйняття може призвести до проблем у взаємодії і стосунках;
- приймати життєві обставини без жалю про те, що вони відрізняються від бажаного, і змінювати їх на краще;
- визнавати як позитивні, так і негативні сторони своєї особистості;
- толерантно ставитися до інших людей з усіма їхніми рисами, розуміючи їхню унікальність, і надавати можливість їм бути самими собою, не проходячи через призму власних переконань і досвіду;
- основою толерантного ставлення є розуміння відмінностей і визнання їх цінності, а також відсутність упереджень і повага до інших.

5. Асертивність, відчуття міри і такту. Однією з ключових рис асертивності є здатність ставити здорові психологічні межі та захищати їх. Людина, яка дотримується цього принципу, зазвичай переживає більше позитивних емоцій, відчуває більшу комфортність і впевненість у спілкуванні. Вміння відстоювати свою думку, регулювати межу втручання у власний внутрішній світ і захищатися від некоректних впливів, приниження та маніпулювання іншими особами допомагає зберігати психологічний комфорт. Без здорового функціонування цих меж люди можуть відчувати труднощі в повсякденному житті та в стосунках.

6. Управління власними емоціями та думками. Для успішної роботи в якості психолога важливо володіти навичками самоконтролю та здатністю зберігати внутрішню гармонію і позитивний настрій незалежно від обставин, які виникають як всередині, так і навколо. Також необхідно мати властивості, такі як терплячість і толерантність до невизначеності, здатність реагувати витримано на несподівані ситуації. Уміння відрізнити ірраціональні думки від раціональних допомагає зміцнити впевненість у собі, забезпечує зручність і створює підґрунтя для плідних взаємин.

7. Відкритість змінам. Віра у невизначеність життя, його прийняття без очікування негативних подій, визнання й опрацювання внутрішніх установок, здатність витягти корисний досвід з життєвих ситуацій, навіть через власні помилки, надає відчуття стабільності, підтримки та впевненості, сприяючи зниженню негативних емоцій. Підвищення свого досвіду завдяки змінам сприяє розвитку та самовдосконаленню особистості.

8. Магнетизм особистості. У професійній діяльності психолога особистісні риси, енергія, харизма, імідж, стиль роботи, вміння спілкуватися та вражати клієнта грають ключову роль у визначенні впливу на клієнта, групу та у досягненні результатів.

9. Позитивна взаємодія. Активна співпраця та досягнення взаємовигідних результатів, пошук згоди й взаєморозуміння навіть у складних комунікативних ситуаціях, включаючи конфліктні, та індивідуальна відповідальність кожного учасника за хід і результати взаємодії, демонстрація гнучкості у поведінці, сприяють налагодженню та підтримці продуктивних стосунків.

10. Вдячність. Вміння виявляти позитив навіть у складних обставинах, радіти простим радощам і цінувати наявне, виражати вдячність за найменші дарунки та досягнення – основа відчуття щастя та відданості життю [23].

Н. Чепелева розробила трьохрівневу структуру для системи професійної підготовки практичного психолога:

Перший рівень, світоглядний, сприяє утвердженню стійкої системи цінностей, засвоєнню норм і правил поведінки, що відповідають Етичному кодексу психолога.

Другий рівень, професійний, спрямований на здобуття необхідних знань і технологій для майбутньої практичної діяльності, а також формування психологічної культури.

Третій рівень, особистісний, орієнтований на розвиток професійно важливих якостей особистості, її гуманістичного підходу, здатності до професійної самоідентифікації [51].

О. Бондаренко підкреслює, що успішна практика в галузі психології передбачає активну особистісну роботу психолога, включаючи вирішення власних емоційних та інших проблем, володіння методами самоаналізу й рефлексії, а також усвідомлення власних цінностей, які є важливими для надання якісної психологічної допомоги [37].

О. Сірий відзначає, що ціннісні орієнтації є ключовим елементом у структурі професійно важливих якостей психолога. Дослідження вченого показало, що психологи активно притягуються до цілей професійного самовдосконалення, таких як активний спосіб життя та цікава робота, і вони реалізують ці цілі за допомогою прийняття інших людей та прямих вражень від оточуючого світу. Домінування цих високих цінностей в індивідуальній ієрархії визначає основу професійних цінностей психолога.

Розвиток важливих професійних якостей та ціннісних орієнтацій у психологів здійснюється через спеціалізовану підготовку, що акцентує увагу на особистій участі й емоційному досвіді студентів. У навчальному процесі часто використовуються семінари або групові заняття, спрямовані на розв'язання питань професійної ідентичності, життєвих цілей, криз та особистих проблем студентів. В рамках цих занять студенти ознайомлюються з практичними методами психологічної консультації та вправляються на матеріалі реальних ситуацій, що виникають серед учасників групи. Після цього, сама процедура терапії стає об'єктом аналізу для учасників.

Приєднуємося до думки дослідників, які вважають, що ключовим чинником у формуванні професійних якостей у майбутніх психологів є психологічний тренінг. Психологічні тренінги не лише допомагають засвоїти теоретичні знання, але й розвивають практичні навички впливу на особистість і корекцію її поведінки. Використання сучасних тренінгових методик у навчанні психологів сприятиме підвищенню їх компетентності та покращенню професійної діяльності [43]. Деякі дослідники, зокрема, В. Кабрін і Г. Томілова, вважають, що в процесі тренінгового психологічного навчання студентів ключовим показником розвитку особистості є єдність автентичності і

відповідальності. Ці аспекти визначають «інтернаціональні психологічні модифікації» в комунікативній взаємодії, такі як вибірковість і взаємність. На нашу думку, якісним показником ефективності психологічного навчання є зміна ціннісних орієнтацій студентів у напрямку, який співзвучний із зазначеними авторами поглядами практичних психологів. Проте питання щодо такої динаміки цінностей, розвитку особистісних смислів та інтерналізації контролю поки що не отримало достатнього наукового вивчення.

Таким чином, освітній процес у закладі вищої освіти має спрямовуватися на розвиток професійної ідентичності майбутніх психологів. Ця ідентичність базується на різноманітних аспектах особистості, таких як бажання до особистісного зростання, чітка система ціннісних орієнтацій, високий рівень зрілості, а також професійна свідомість і мислення. Найбільш ефективним способом досягнення цих цілей, на наше переконання, є використання активних методів навчання, зокрема психологічних тренінгів, спрямованих на розвиток ключових аспектів професійної ідентичності майбутніх фахівців у галузі психології.

Висновки до розділу

У результаті теоретичного аналізу вітчизняної та зарубіжної психолого-педагогічної літератури було з'ясовано, що ціннісні орієнтації – це система цінностей, переконань і понять, які визначають уявлення особистості про значущість різних аспектів життя, визначають її цілі, підтримують у прийнятті рішень і впливають на її поведінку. Вони відображають те, що людина вважає важливим, морально прийнятним або неприйнятним, цінним чи незначущим у своєму житті.

Для майбутніх фахівців соціономічних професій ціннісні орієнтації допомагають студентам визначити, які цілі вони прагнуть досягти у своїй майбутній кар'єрі та якими принципами вони будуть керуватися в процесі своєї професійної діяльності; зрозуміти себе, свої мотиви та цілі; покращити

міжособистісні відносини та комунікації як у студентському середовищі, так і в майбутній професійній діяльності.

Визначено, що професійні ціннісні орієнтації майбутніх психологів – це сукупність уявлень, цінностей, переконань та уподобань, які визначають їхню спрямованість у виборі професійної діяльності та підходів до неї. Ці орієнтації можуть включати такі аспекти, як уявлення про мету та значущість психологічної роботи, підходи до взаємодії з клієнтами, важливість етичних принципів у психологічній практиці, а також прагнення до саморозвитку та професійного зростання.

Розвиток професійних ціннісних орієнтацій у студентів-психологів залежить від різноманітних психологічних факторів. Вивчення наукової літератури підкреслило важливість таких чинників, як особистісні особливості, вплив соціального середовища, освітні можливості, професійний досвід, самоідентифікація, менторство, підтримка, а також рефлексія, самоаналіз і психологічна адаптація.

У результаті дослідження виявлено, що освітній процес у вищій школі повинен спрямовуватися на формування професійної ідентичності у майбутніх психологів. Ця ідентичність базується на різноманітних аспектах особистості, таких як бажання до особистісного розвитку, чітка система цінностей, високий рівень зрілості, а також професійна свідомість і мислення. Найефективнішим методом досягнення цих цілей є використання інноваційних методів навчання, зокрема психологічних тренінгів, спрямованих на розвиток ключових аспектів професійної ідентичності майбутніх фахівців у галузі психології.

РОЗДІЛ 2

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНИХ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

2.1. Методика проведення діагностичного дослідження

Дослідження професійних ціннісних орієнтацій студентів-психологів здійснювалося відповідно до поставленої мети та визначених завдань.

В якості респондентів у дослідженні психологічних особливостей розвитку професійних ціннісних орієнтацій майбутніх психологів взяли участь 43 здобувача вищої освіти, з них 26 студентів першого курсу і 17 студентів четвертого курсу, спеціальності 053 Психологія Хмельницького національного університету факультету здоров'я, психології, фізичної культури та спорту.

В емпіричному дослідженні ми використали такий методичний інструментарій: методика «Ціннісні орієнтації» М. Рокіча [36]; опитувальник термінальних цінностей І. Сеніна [18]; тест «Смисложиттєві орієнтації» (СЖО) (Дж. Крамб, Л. Махолік, в адаптації Д. Леонт'єва [26]); методика «Спрямованість особистості» (В. Смекала, М. Кучера) [39].

Охарактеризуємо вищезазначений методичний інструментарій детальніше.

1. Тест «Смисложиттєві орієнтації» (СЖО) (Дж. Крамб, Л. Махолік, в адаптації Д. Леонт'єва [26] (Додаток Г). Тест «Смисложиттєві орієнтації» (СЖО) є адаптованою версією тесту «Ціль у житті» (Purpose-in-Life Test, PIL) Дж. Крамбо і Л. Махоліка. Цей тест спрямований на дослідження уявлень людей про їхнє майбутнє життя та їхні особистісні характеристики, такі як наявність цілей, осмисленість життєвої перспективи, інтерес до життя, задоволеність, уявлення про себе як про активну і сильну особистість, що контролює своє життя.

У тесті СЖО враховані такі аспекти:

1. Цілі в житті: визначення наявності або відсутності комплексу цілей на майбутнє.
2. Процес життя: виявлення інтересу, емоційності та насиченості життя.
3. Результативність життя: оцінка задоволеності самореалізацією.
4. «Локус контролю – Я»: оцінка рівня уявлень про себе як про сильну особистість.
5. «Локус контролю – життя»: визначення контролю над життям або фаталістичних установок.

Методика містить 20 пар протилежних тверджень. Потрібно вибрати одне з двох тверджень і відзначити одну з цифр 1, 2, 3 відповідно до власних переконань та досвіду (або 0, якщо обидва твердження однаково правильні).

Для обробки результатів тесту використовується переведення відмічених досліджуваними позицій на симетричній шкалі 3 2 1 0 1 2 3 в оцінки за висхідною або низхідною асиметричною шкалою. Це означає, що кожен бал, який відповідає відміченій відповіді, переводиться у висхідний або спадний бал згідно з певними правилами.

У висхідну шкалу переводяться пункти 1, 3, 4, 8, 9, 11, 12, 16, 17, а у спадну – пункти 2, 5, 6, 7, 10, 13, 14, 15, 18, 19, 20. При цьому висхідна послідовність градацій (від 1 до 7) чергується з низхідною (від 7 до 1), де максимальний бал (7) відповідає полюсу наявності мети в житті, а мінімальний бал (1) – полюсу її відсутності. Такі бали підсумовуються, а сумарний бал переводиться в стандартні значення для подальшого аналізу.

Субшкала 1 (Цілі) – підраховується підсумовуванням пунктів (пп.) 3, 4, 10, 16, 17, 18.

Субшкала 2 (Процес) – пп. 1, 2, 4, 5, 7, 9.

Субшкала 3 (Результат) – пп. 8, 9, 10, 12, 20.

Субшкала 4 (Локус контролю – Я) – пп. 1, 15, 16, 19.

Субшкала 5 (Локус контролю – життя) – пп.7, 10, 11, 14, 18,19.

Ці підсумкові показники дозволяють отримати загальну картину особистісних орієнтацій і смислів у житті людини.

2. Методика «Ціннісні орієнтації» М. Рокіча [36] (Додаток А) оцінює силу прагнення до досягнення мети та успіху. М. Рокіч розрізняє два класи цінностей:

– Термінальні цінності: Це переконання в тому, що конкретна кінцева мета або ціль у житті є важливою і варта прагнення. Наприклад, це може бути прагнення до щастя, здоров'я, розвитку особистості тощо.

– Інструментальні цінності: Це переконання в тому, що певний спосіб дій або властивість особистості є корисним у будь-якій ситуації. Наприклад, це може бути прагнення до знань, роботи над собою, самодисципліни, комунікативних навичок тощо.

Цей поділ відображає традиційний розподіл на цінності-мети (термінальні цінності), тобто конкретні цілі, яких людина прагне досягти, і цінності-засоби (інструментальні цінності), які вважаються засобами досягнення цих цілей.

У методиці респондентам пропонуються два списки цінностей, кожен з яких містить 18 елементів, або на аркушах папера в алфавітному порядку, або на картках. Респондентам потрібно присвоїти кожній цінності свій ранговий номер, що відповідає її важливості для них. При використанні карток респондент розкладає їх у порядку значимості. Остання форма подачі матеріалу, коли цінності подаються на картках, зазвичай вважається більш надійною, оскільки дає можливість респондентам легше відобразити свої уподобання.

Спочатку респондентам пропонується набір термінальних цінностей, які є кінцевими цілями або метою у їхньому житті. Після цього їм пред'являється набір інструментальних цінностей, які вважаються засобами досягнення цих цілей.

3) Опитувальник термінальних цінностей І. Сеніна [18] (Додаток Б) призначений для діагностики життєвих цілей (термінальних цінностей) людини. Опитувальник складається з 80 тверджень, кожне з яких досліджуваний оцінює за 5-бальною шкалою.

За кожне твердження нараховуються такі бали:

- немає ніякого значення – 1 бал;
- має деяке значення – 2 бали;
- має певне значення – 3 бали;
- має важливе значення – 4 бали;
- є дуже важливим – 5 балів.

Бали, що отримані відповідно до ключа методики, сумуються для кожного твердження. Для обробки результатів необхідно порахувати сумарну кількість балів, які відповідають номерам тверджень. Для визначення числового показника кожної термінальної цінності потрібно порахувати суму балів за 10 тверджень (в ключі – по горизонталі). Для визначення числового показника кожної життєвої сфери потрібно порахувати суму балів за 16 тверджень (в ключі – по вертикалі).

Рівні вираженості різних термінальних цінностей у різних життєвих сферах:

- 8–10 балів характеризують високий рівень вираженості цінності;
- 5–7 балів – середній рівень;
- 2–4 бали – низький рівень.

4) Методика «Спрямованість особистості» [39] (Додаток В), розроблена чеськими психологами В. Смекалом та М. Кучерою, має свої коріння у дещо орієнтувальній анкеті Б. Басса. Цей опитувальник базується на вербальних реакціях досліджуваного у ситуаціях, пов'язаних з роботою та участю в них інших людей. Відповіді респондента залежать від того, який вид задоволення та винагороди він надає перевагу. Хоча спочатку може здатися, що ця методика надає інформацію про самого досліджуваного, насправді вона дозволяє вивчити основну життєву позицію. Головною метою дослідження є визначення спрямованості людини: особистісної (на себе), колективістської (на взаємодію з іншими) та ділової (на виконання задач).

Після діагностики слід зазначити, що всі три види спрямованості не є абсолютно відокремленими, а зазвичай поєднуються. Тому правильніше буде говорити про домінуючу спрямованість особистості, а не про єдину.

Анкета складається з 30 запитань, на кожне з яких можливі три відповіді. Досліджуваному необхідно вибрати ту відповідь, яка найкраще виражає його точку зору, яка є для нього найбільш цінною. Потім з тих самих варіантів відповідей потрібно обрати ту, яка найбільше відхиляється від точки зору досліджуваного, яка є найменш цінною для нього.

При обробці результатів, якщо в ключі для певного виду спрямованості вказано букву, яка відповідає графі «Більш за все», то досліджуваному ставиться знак «+» за цим видом спрямованості; якщо вказано «Менш за все», то ставиться знак «-». Потім підраховується кількість плюсів, яка записується у відповідний стовпчик підсумкової таблиці. Також підраховується кількість мінусів. Далі кількість плюсів сумується із кількістю мінусів, з урахуванням знаку. Отриманий результат записується у підсумкову таблицю у графу «Сума». Цей показник характеризує рівень вираженості даного виду спрямованості. Загальна сума всіх балів за трьома видами спрямованості повинна дорівнювати 90.

Таким чином, ми докладно охарактеризували методичний інструментарій, що був використаний під час емпіричного дослідження психологічних особливостей розвитку професійних ціннісних орієнтацій майбутніх психологів.

2.2 Аналіз та інтерпретація результатів емпіричного дослідження

У другому розділі, враховуючи висновки, зроблені в теоретичній частині дослідження, ми визначили наступні завдання: перше – вивчити психологічні особливості розвитку професійних ціннісних орієнтацій у майбутніх психологів, а друге – розробити програму тренінгу для розвитку їхніх професійних цінностей.

Для діагностики ціннісних орієнтацій майбутніх психологів, у тому числі професійних, була використана методика вивчення ціннісних орієнтацій, розроблена М. Рокічем. Результати дослідження з означеної методикою представлені в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1 – Результати ціннісних орієнтацій майбутніх психологів за методикою «Ціннісні орієнтації» М. Рокіча

1 курс		Термінальні цінності	4 курс	
Сер. бал	Ранг		Сер. бал	Ранг
11,8	13	Активне діяльне життя	9,6	8
11,4	12	Життєва мудрість	7,8	6
4,2	1	Здоров'я	4,2	1
7,1	7	Цікава робота	8,3	7
15,6	18	Краса природи та мистецтва	15,9	18
5,7	5	Любов	5,7	3
4,7	2	Матеріально забезпечене життя	6,1	4
5,6	4	Наявність гарних і вірних друзів	7,2	5
12,3	14	Суспільне визнання	12,4	13
10,5	11	Пізнання	10,1	9
13,6	15	Продуктивне життя	13,5	14
10,2	10	Розвиток	11,7	11
8,4	8	Розваги	15,6	17
4,9	3	Воля, самостійність	11,9	12
6,3	6	Щасливе сімейне життя	4,8	2
14,3	16	Щастя інших	14,7	15
15,2	17	Творчість	15,2	16
10,0	9	Впевненість у собі	10,9	10
Інструментальні цінності				
14,8	17	Акуратність	16,0	17
5,8	5	Вихованість	7,4	8
15,2	18	Високі запити	16,5	18
10,3	12	Життєрадісність	11,2	10
13,9	15	Старанність	11,5	11
4,1	1	Незалежність	4,9	4
5,2	4	Непримиренність до недоліків	15,6	16
4,4	2	Освіченість	3,4	1
8,9	9	Відповідальність	3,8	2
8,7	8	Раціоналізм	9,6	9

7,4	6	Самоконтроль	4,7	3
7,7	7	Сміливість у відстоюванні своєї думки	5,4	5
4,9	3	Тверда воля	5,8	6
12,2	14	Терпимість	13,9	14
9,9	11	Широта поглядів	14,7	15
14,6	16	Чесність	13,6	13
11,9	13	Чуйність	13,4	12
9,5	10	Ефективність у справах	6,6	7

Результати, наведені в таблиці 2.1 переконливо свідчать, що для студентів-психологів 1-го курсу домінуючими термінальними цінностями, які входять у першу п'ятірку їх значущих цінностей, є здоров'я, матеріально забезпечене життя, воля і самостійність, наявність гарних і вірних друзів, а також любов. Щодо інструментальних цінностей, їхніми домінуючими виявилися незалежність, освіченість, тверда воля, непримиренність до недоліків та вихованість. Ці результати вказують на те, що для першокурсників важливі як цілі, пов'язані з їхнім благополуччям та взаєминами з оточуючими, так і особистісні якості, які допомагатимуть їм досягти цих цілей.

Для студентів 4-го курсу спеціальності 053 Психологія домінуючими термінальними цінностями, що входять у першу п'ятірку їх значущих цінностей, є здоров'я, щасливе сімейне життя, кохання, матеріально забезпечене життя та наявність гарних і вірних друзів. Щодо інструментальних цінностей, найбільш важливими для них є освіченість, відповідальність, самоконтроль, незалежність і сміливість у відстоюванні своєї думки. Ці результати свідчать про те, що на четвертому курсі студенти-психологи приділяють увагу не лише особистісному зростанню та професійному розвитку, а також ставлять у центр своїх цінностей аспекти, пов'язані зі щастям, взаєминами та соціальним благополуччям. Також вони наголошують на важливості освіти та особистісних якостей, які сприяють успішному функціонуванню у сучасному суспільстві.

Аналізуючи результати методики «Ціннісні орієнтації» М. Рокіча, ми з'ясували, що професійні ціннісні орієнтації студентів-психологів і 1-го, і 4-го курсів, а саме: життєва мудрість, пізнання, продуктивне життя, розвиток, щастя інших, життєрадісність, незалежність, освіченість, відповідальність, терпимість, широта поглядів, ефективність у справах, чуйність отримали середні ранги.

Схожою до попередньої методики є опитувальник термінальних цінностей І. Сєніна. Характеристику результатів опитувальника демонструє таблиця 2.2, 2.3.

Таблиця 2.2 – Рівні розвитку термінальних цінностей за опитувальником І. Сєніна, %

Термінальні цінності	Рівень розвитку термінальних цінностей, %					
	Високий рівень		Середній рівень		Низький рівень	
	1 курс	4 курс	1 курс	4 курс	1 курс	4 курс
Власний престиж	31,9	44,3	46,5	40,1	21,6	15,6
Високе матеріальне становище	53,6	67,4	46,4	32,6	-	-
Креативність	22,6	15,3	60,9	70,8	16,5	13,9
Активні соціальні контакти	13,7	30,3	58,1	62,4	28,2	7,3
Саморозвиток	47,1	55,1	52,9	44,9	-	-
Досягнення	48,0	43,8	48,5	56,2	3,5	-
Духовне задоволення	17,4	21,3	58,8	69,2	23,8	9,5
Збереження власної індивідуальності	50,9	44,6	43,4	55,4	5,7	-

З таблиці 2.2 видно, що для студентів-психологів першого курсу високий рівень значущості термінальних цінностей становить: високе матеріальне становище (53,6%), збереження власної індивідуальності (50,9%), досягнення

(48,0%), саморозвиток (47,1%), власний престиж (31,9%), креативність (22,6%), духовне задоволення (17,4%), активні соціальні контакти (13,7%). Для здобувачів вищої освіти четвертого року навчання високий рівень значущості термінальних цінностей становить: високе матеріальне становище (67,4%), саморозвиток (55,1%), збереження власної індивідуальності (44,6%), власний престиж (44,3%), досягнення (43,8%), активні соціальні контакти (30,3%), духовне задоволення (21,3%), креативність (15,3%).

Ці показники вказують на певні відмінності у значущості термінальних цінностей між студентами-психологами першого та четвертого курсів. Так, результати дослідження високого рівня значущості термінальних цінностей для студентів першого курсу свідчать про те, що на початковому етапі навчання майбутні психологи можуть акцентувати увагу на практичних та особистісних аспектах, таких як матеріальний успіх, самореалізація та особисті досягнення. У той же час, для студентів четвертого курсу – це може вказувати на те, що з прогресом у навчанні студенти стають більш усвідомленими щодо своїх кар'єрних та особистісних цілей, а також більш упевненими в своїх можливостях для досягнення успіху в різних сферах життя.

Такі результати вказують на те, що з розвитком та зрілістю студенти переосмислюють свої цінності та пріоритети, віддаючи перевагу не лише особистісному зростанню, але й кар'єрному розвитку та матеріальному благополуччю.

Таблиця 2.3 – Рівні прояву життєвої сфери за опитувальником термінальних цінностей І. Сеніна, %

Життєва сфера	Рівень прояву життєвої сфери, %					
	Високий рівень		Середній рівень		Низький рівень	
	1 курс	4 курс	1 курс	4 курс	1 курс	4 курс
Професійне життя	55,6	40,1	44,4	59,9	-	-
Навчання і освіта	60,2	45,4	37,6	51,1	2,2	3,5

Сімейне життя	52,1	37,2	47,9	62,8	-	-
Суспільне життя	58,8	35,6	35,7	58,9	9,1	5,5
Захоплення	60,8	40,1	26,4	50,5	12,8	9,4

Результати дослідження, представлені в таблиці 2.3, вказують на різницю в уявленнях студентів першого курсу та здобувачів вищої освіти спеціальності 053 Психологія четвертого курсу щодо важливості різних аспектів життя.

Для студентів першого курсу найбільш важливими сферами є захоплення (60,8%), навчання і освіти (60,2%), суспільне життя (58,8%), професійне життя (55,6%), сімейне життя (52,1%). Це може вказувати на те, що на початковому етапі навчання студенти активно досліджують світ навколо себе, займаються саморозвитком, відкривають для себе нові інтереси та ставлять перед собою великі амбіції у власній освіті та кар'єрі, а також активно залучаються до суспільного життя та формування професійної та сімейної ідентичності.

У той же час, для здобувачів вищої освіти спеціальності Психологія четвертого курсу найважливішими сферами стають навчання і освіти (45,4%), професійне життя (40,1%), захоплення (40,2%), сімейне життя (37,2%), суспільне життя (35,6%). Це може свідчити про те, що з розвитком та зрілістю студенти більше уваги приділяють своїй професійній діяльності та навчанню, розуміючи важливість освіти для свого майбутнього, а також більш усвідомлено розвиваються в інших сферах життя, таких як захоплення, сімейне та суспільне життя.

Для виявлення різних типів спрямованості особистості серед студентів-психологів нами була використана методика, розроблена В. Смекалом і М. Кучером, що спрямована на аналіз типів спрямованості особистості. Ця методика дозволила визначити, яким видам задоволення та винагород студенти віддають перевагу, а також дослідити їх основні життєві позиції. Зокрема, вона дозволила виявити, чи студенти більше схильні до мотивів особистісного благополуччя (спрямованість на себе), потреби у спілкуванні (спрямованість на

взаємодію) або мотивів, пов'язаних із самою діяльністю та захопленням процесом (спрямованість на задачу).

Результати дослідження за методикою «Спрямованість особистості» В. Смекало та М. Кучери представлені на рисунках 2.1, 2.2.

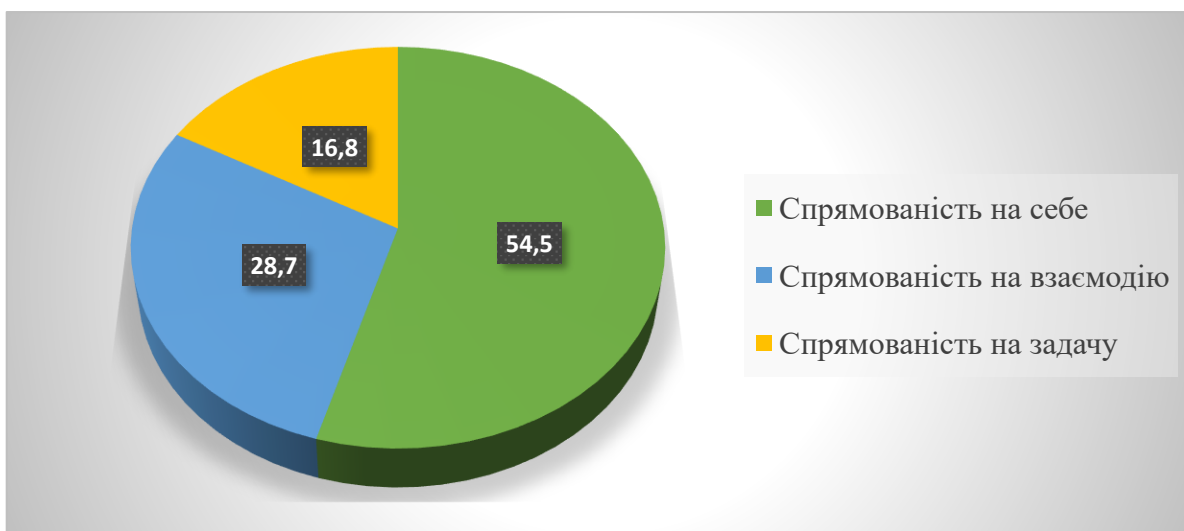

Рисунок 2.1 – Розподіл студентів-психологів 1-го курсу за типами спрямованості особистості, %

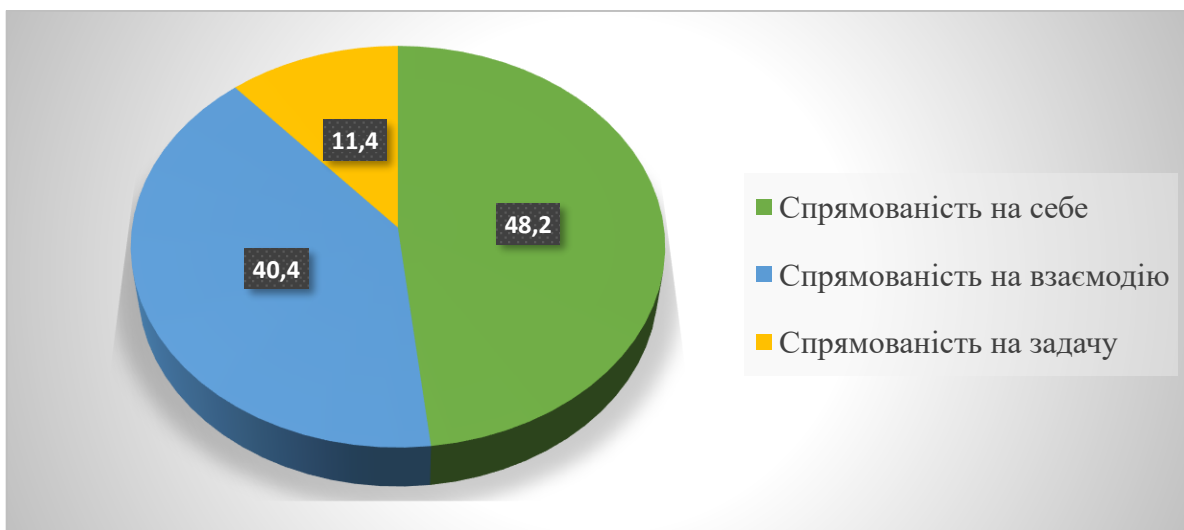

Рисунок 2.2 – Розподіл студентів-психологів 4-го курсу за типами спрямованості особистості, %

З рисунку 2.1 і 2.2 видно, що для майбутніх психологів і першого (54,5%), і четвертого (48,2%) курсів характерна спрямованість на себе, хоча у студентів-

першокурсників цей результат вище. У цій групі студентів переважають мотиви, спрямовані на власне благополуччя, прагнення до визнання особистої важливості та престижу, а також на пряму винагороду і конкуренцію. Їхні дії частіше визначаються власними емоціями та потребами, з меншою увагою до потреб оточуючих. Вони переважно оцінюють свою роботу з точки зору задоволення власних потреб, не надаючи особливого значення суті виконуваних завдань. Головними стимулами для них у роботі можуть бути премії, бонуси та інші форми додаткового доходу.

Студенти з вираженою спрямованістю на себе мають такі риси: їх найбільше цікавить власна особистість, їхні почуття та потреби; вони схильні до швидких висновків про інших людей та у суперечках ведуть себе так само; намагаються нав'язати свою точку зору оточуючим; виявляють схильність до конкуренції; присутність таких осіб може викликати невпевненість у їхньому оточенні; вони не завжди розуміють, коли варто бути комунікабельними та виявляти інтерес до співрозмовника, а коли краще мовчати і проявляти увагу до іншого; їхні ставлення до інших людей часто важко визначити.

Результати діагностики засвідчують, що спрямованість на взаємодію переважає у 40,4% студентів 4-го курсу, тоді як у першокурсників вона становить 28,7%. Дії цієї групи здобувачів вищої освіти визначаються бажанням спілкуватися та зберігати гарні взаємини з одногрупниками. Вони спрямовані на спільну роботу, легко вступають у контакт та виявляють поступки, і, в основному, уникають конфліктів. Для них важливі комфортні умови праці та позитивний колективний дух. Характеристика студентів-психологів, що мають спрямованість на взаємодію, включає такі особливості: вони уникають прямого вирішення проблем, легко піддаються впливу групи, не висловлюють власних оригінальних ідей. Зрозуміти, що такі особи намагаються виразити або передати іншим, може бути складним. Вони не проявляють схильності до інтенсивної праці та не допомагають групі усвідомити суть питання. Такі студенти не приймають на себе роль лідера чи керівника при виборі завдань і не сприяють досягненню загальної мети групи.

Спрямованість на ділову активність і задачі є найменш вираженою та приблизно однаковою серед студентів-психологів, складаючи 16,8% у студентів 1-го курсу та, відповідно, 11,4% у психологів 4-го курсу. Головними для цієї групи є мотиви, пов'язані з самою діяльністю, захопленням процесом діяльності, бажанням навчатися та розвивати нові навички та компетенції. Зазвичай ці студенти прагнуть до співпраці з групою та досягають найвищого рівня продуктивності. Тому вони стараються аргументувати свою позицію у діалозі, вважаючи, що вона корисна для досягнення спільної мети. Ці респонденти зацікавлені в успішному вирішенні ділових питань та прагнуть до якнайкращого виконання роботи. Вони спрямовані на ділову співпрацю з іншими учасниками групи та готові відстоювати свою точку зору для досягнення загальної мети. Допмагаючи іншим у вираженні їхніх думок та надаючи підтримку групі, вони сприяють наближенню колективу до суті речей. Вони мають цікаві ідеї щодо продовження роботи та при виборі завдань активно беруть управління у власні руки. Їхня праця характеризується інтенсивністю, а їхня присутність не створює напруги, а також вони не уникають прямого вирішення проблем.

Отже, аналіз показників методики «Спрямованість особистості» В. Смекало та М. Кучери дозволяє виявити різницю у спрямованості особистості між молодшими та старшими студентами-психологами, вказуючи на можливі зміни у їхніх цінностях, поглядах і підходах до міжособистісних відносин з плином часу та набуттям досвіду.

Результати проведеного тесту «Смисложиттєві орієнтації» (СЖО) Дж. Крамб, Л. Махолік, в адаптації Д. Леонтьєва представлені в таблиці 2.4 та відображені на рисунку 2.3, 2.4.

Таблиця 2.4 – Результати дослідження смисложиттєвих орієнтацій за методикою «Тест смисложиттєвих орієнтацій (СЖО)» (Д. Леонтєва), %

Шкали методики	Рівень прояву за шкалою, %					
	Високий рівень		Середній рівень		Низький рівень	
	1 курс	4 курс	1 курс	4 курс	1 курс	4 курс
Цілі у житті	15,4	35,7	52,8	55,2	31,8	9,1
Процес життя	17,6	22,7	55,5	70,4	26,9	6,9
Результативність життя	15,9	19,2	57,1	65,3	27,0	15,5
Локус контролю Я	18,3	25,7	54,4	68,2	27,3	6,1
Локус контролю життя	33,9	35,8	45,6	57,4	20,5	6,8
Осмысленість життя	24,5	34,7	49,1	60,2	25,4	5,1

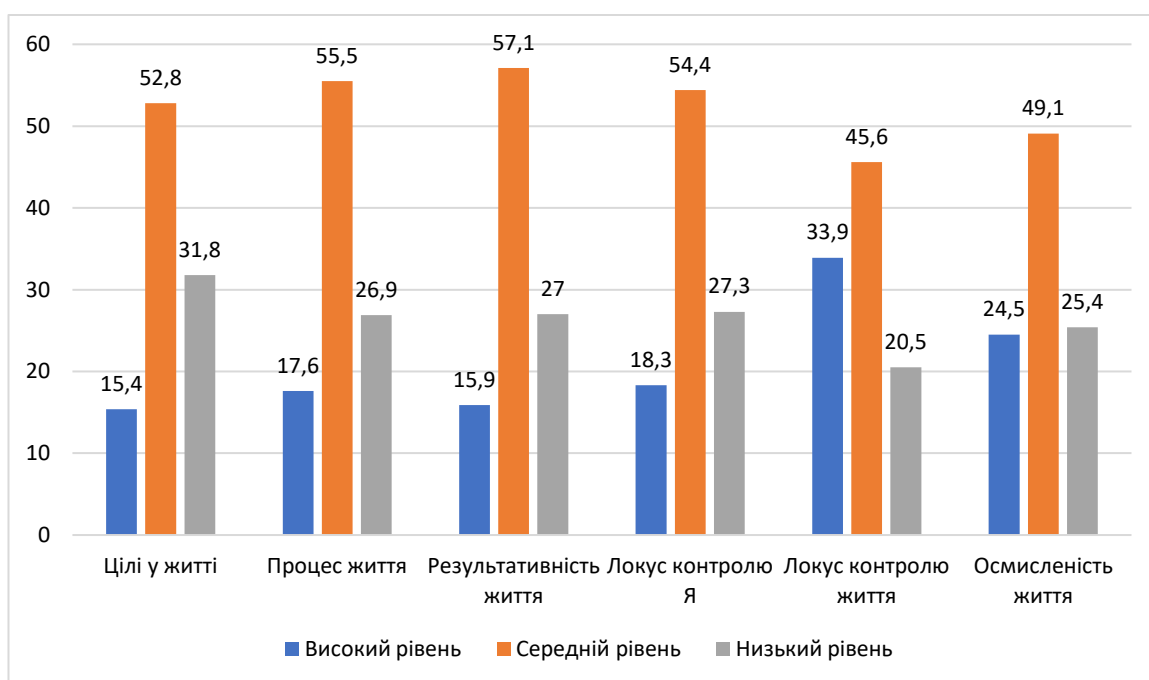

Рисунок 2.3 – Рівні прояву смисложиттєвих орієнтацій у студентів-психологів 1-го курсу за методикою «Тест смисложиттєвих орієнтацій (СЖО)» (Д. Леонтєва), %

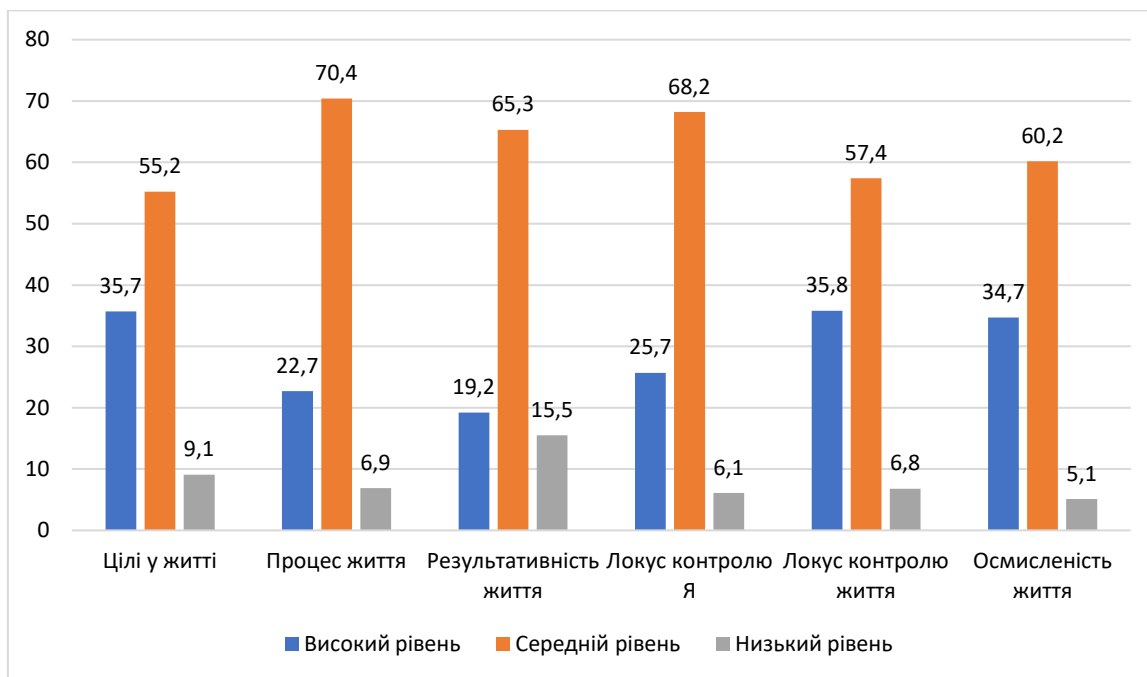

Рисунок 2.4 – Рівні прояву смисложиттєвих орієнтацій у студентів-психологів 4-го курсу за методикою «Тест смисложиттєвих орієнтацій (СЖО)» (Д. Леонтєва), %

Результати, представлені на рисунках 2.3 та 2.4 свідчать про перевагу у студентів-психологів 1-го та 4-го курсів середнього рівня прояву смисложиттєвих орієнтацій, що відображає деякі ключові аспекти їхньої особистісно-професійної готовності. Більш високі показники середнього рівня прояву смисложиттєвих орієнтацій у студентів-психологів 4-го курсу порівняно з першокурсниками можуть свідчити про прогрес і зрілість у їхньому особистісному та професійному розвитку протягом навчання. Четвертокурсники, які вже пройшли значну частину свого освітнього шляху, мають більше досвіду і знань у галузі психології, що дозволяє їм більш свідомо та впевнено оцінювати значення життя та власні цінності. Крім того, на четвертому курсі студенти зазвичай більш глибоко вникають у свою професійну діяльність, відчувають себе більш впевнено в своїх можливостях і цілях. Вони можуть мати більш чітку систему цінностей та глибше розуміння власного місця в професійному співтоваристві. Також, на 4-му курсі студенти зазвичай мають більше можливостей для практичного застосування своїх знань у реальних

ситуаціях, що сприяє їхньому особистісному зростанню та формуванню стійких професійних цінностей. У цілому, більш високі показники смисложиттєвих орієнтацій у четвертокурсників можуть свідчити про їхню більшу зрілість, глибше розуміння себе та своєї професійної діяльності, а також про готовність до вступу в професійне середовище.

Більш високі показники низького рівня прояву смисложиттєвих орієнтацій у студентів-психологів першого курсу порівняно зі студентами 4-го курсу можуть свідчити про кілька важливих аспектів їхнього особистісного та професійного розвитку. По-перше, це може вказувати на те, що на початковому етапі навчання студенти ще тільки встановлюють свої життєві цілі та можуть не мати достатньої усвідомленості щодо їхньої значущості та реалізації. Вони можуть переживати період пошуку ідентичності та зорієнтованості у житті. Другим аспектом може бути недостатнє усвідомлення процесу життя та неспроможність визначити свої власні цілі та призначення. У цьому віці студенти можуть переживати невпевненість та амбівалентність у виборі свого майбутнього шляху. Крім того, низькі показники результативності життя можуть вказувати на відчуття неефективності та незадоволення від досягнень на першому етапі навчання. Низький рівень за шкалою Локус контролю «Я» може свідчити про недостатню внутрішню впевненість та самопідтримку, тоді як низький рівень за шкалою «Локус контролю життя» може вказувати на відчуття втрати контролю над подіями та ситуаціями у своєму житті. У контрасті до цього, студенти четвертого курсу, ймовірно, мають більш розвинену свідомість про свої цілі та напрямки у житті, більшу ефективність у досягненні результатів, а також більшу внутрішню впевненість та контроль над своїм життям.

2.3. Тренінгова програма з розвитку професійних ціннісних орієнтацій майбутніх психологів

Теоретичний аналіз психологічної літератури й емпіричне дослідження сприяли розробці тренінгової програми з розвитку професійних ціннісних орієнтацій майбутніх психологів.

Науковиця Г. Коджаспірова навчальний тренінг розглядає як інтерактивну форму навчання, спрямовану на розвиток міжособистісних і професійних навичок та поведінки [50].

І. Вачкова та С. Дерябо зазначають, що тренінговий метод полягає в організації активності учасників у певному просторі та часі з метою досягнення змін у їхньому житті та в них самих [50].

Дослідники О. Пометун, А. Панченко, Т. Ремах розглядають тренінг як:

- спеціальну форму організації діяльності, яка має конкретні та передбачувані цілі, що можуть бути досягнуті у відносно короткий термін;
- спосіб навчання учасників і розвитку необхідних здібностей та якостей, які дозволяють досягти успіху в певній сфері діяльності;
- інтенсивне навчання, що досягається за допомогою спеціальних методів [31].

У науковій літературі існують різні типи тренінгів, які визначаються їхньою метою та завданнями. Основні з них такі:

- навчальний тренінг: спрямований на здобуття нових знань, розвиток вмінь та навичок у певній галузі або тематиці;
- психологічний тренінг: спрямований на розвиток особистісних якостей, вміння взаємодіяти з людьми та подолання труднощів;
- бізнес-тренінг: має на меті підвищення ефективності професійної діяльності, розвиток лідерських навичок та інших компетенцій, необхідних для успішного ведення бізнесу.

Структура тренінгу з розвитку професійних ціннісних орієнтацій майбутніх психологів включає:

Вступна частина:

- Привітання учасників.
- Знайомство тренера з учасниками та створення позитивної атмосфери.
- Визначення мети та завдань тренінгу.
- Інструктаж щодо правил і безпеки.
- Обговорення організаційних питань тренінгу: тривалість роботи, кількість перерв тощо [45].

Основна частина:

- Теоретичні матеріали і навички (міні-лекції, презентації).
- Практичні вправи (індивідуальні, групові).
- Моделювання ситуацій, рольові та ділові ігри.
- Групові дискусії, мозкові штурми й обмін думками.
- Тестування, опитування.

Заключна частина:

- Підбиття підсумків тренінгу та визначення ключових навчальних моментів.
- Завершення тренінгу заохоченням до подальшої саморефлексії та використання отриманих знань у майбутній практиці.

Оцінка та зворотній зв'язок:

- Збір відгуків учасників про тренінг та їхні очікування на майбутнє.
- Надання можливості для обговорення додаткових питань та виразу думок.

Мета тренінгової програми – надати учасникам глибоке розуміння власних цінностей, переконань та мотивів у контексті їхньої майбутньої професійної діяльності, сприяти поглибленню процесів саморозкриття, самоаналізу, самопізнання, здатності розвивати свої професійні цінності, визначати особисті

цілі та стратегії досягнення успіху, а також розуміти вплив власних цінностей на роботу з клієнтами та внесок у психологічну спільноту.

Тренінг з розвитку професійних ціннісних орієнтацій майбутніх психологів є важливим етапом їхньої підготовки до професійної діяльності. Він сприяє формуванню етичної свідомості, розвитку особистісних якостей та підготовці до взаємодії з клієнтами в майбутньому.

Завдання тренінгу:

1. Допомогти майбутнім психологам краще реагувати на складні ситуації та приймати обґрунтовані рішення.
2. Сприяти виробленню в учасників тренінгу професійних ціннісних орієнтацій.
3. Допомогти у створенні позитивної професійної ідентичності та самосвідомості.
4. Сприяти ефективній комунікації та взаємодії з клієнтами, побудові емпатичних і підтримуючих відносин.
5. Стимулювати саморефлексію та особистісний зріст учасників.
6. Сприяти розумінню власних цінностей та етичних принципів для ефективної професійної практики.
7. Допомогти учасникам тренінгу навчитися правильно оцінювати власні цілі та потреби, усвідомлювати істинні мотиви професійної діяльності, що визначають її успішність.

Оптимальна кількість учасників тренінгу в групі: 10 – 12 здобувачів вищої освіти.

Кількість тренінгових занять: 5.

Тривалість кожного заняття: 90 хв. один раз на тиждень.

Хронометраж вправ тренінгової програми висвітлено в таблиці 2.5.

Таблиця 2.5 – Хронометраж вправ тренінгової програми

№ з/п	Зміст діяльності	Необхідні матеріали	Час/хв.
Заняття 1.			

Мета: ознайомлення учасників з правилами тренінгу, знайомство учасників один з одним та створення у групі позитивної, довірливої атмосфери.			
1.1	Відкриття	-	5
1.2	Обговорення організаційних моментів	-	5
1.3	Вправа «Символіка»	-	10
1.4	Вправа «Сніжний ком»	-	10
1.5	Вправа «Інтерв'ю»		15
1.6	Вправа «Соціометрія»		10
1.7	Вправа «Мої цінності»	аркуш паперу, ручка	15
1.8	Вправа «Сценарій вибору»	-	10
1.9	Вправа на завершення «Сьогодні я дізнався, що...»	волосінь, бісер	10
Заняття 2.			
Мета: уточнення понять «світогляд», «переконання», «цінність», виявлення уподобань, життєвої стратегії учасників тренінгу, пошук ефективних моделей взаємодії.			
2.1	Вправа «Привітання на сьогоднішній день»	-	5
2.2	Вправа «Список»	аркуш паперу з афоризмом (прислів'ям), ручка	15
2.3	Міні-лекція на тему: «Світогляд, переконання, цінності»	-	20
2.4	Вправа «Девіз»	-	10
2.5	Вправа «Моделі взаємодії»	-	15
2.6	Вправа «Моя світоглядна картина світу»	аркуш паперу, фломастери, кольорові олівці	15
2.7	Вправа на завершення «Що ви знаєте зараз?»	аркуш паперу, ручка	10
Заняття 3.			
Мета: дослідження різних теорій мотивації, уточнення уявлень про свої мотиви та потреби на основі самодіагностики, оцінювання власних цілей і потреб, усвідомлення істинних мотивів професійної діяльності, які визначають її успішність.			
3.1	Привітання	-	5

3.2	Вправа «З чого почати?»	-	15
3.3	Вправа «Актуальні потреби»	аркуш паперу зі списком потреб різного рівня, ручка	20
3.4	Міні-лекція на тему: «Розвиток уявлень про мотивацію»	-	25
3.5	Вправа «Перехресний допит»	аркуш паперу, ручка	15
3.6	Вправа на завершення «Як я можу використовувати це?»	-	10

Заняття 4.

Мета: знайомство з вченням про домінанту, уточнення уявлень про спрямованість особистості на основі самодіагностики, визначення рівня морального розвитку учасників тренінгу.

4.1	Вправа «Привітання в парах»	-	5
4.2	Вправа «Я-Інший, Кар'єра-Справа»	аркуш паперу з питаннями та варіантами відповідей, ручка	15
4.3	Вправа «Дилема №1»	-	15
4.4	Вправа «Дилема №2»	-	15
4.5	Вправа «Дилема №3»	-	15
4.6	Вправа «Дилема №4»	-	15
4.7	Вправа на завершення «Сьогодні я дізнався, що...»	волосінь, бісер	10

Заняття 5.

Мета: розвиток чуттєвості та емпатії, розвиток варіативного мислення, завершення тренінгу.

5.1	Вправа «Привітаймося»	-	5
5.2	Вправа «Розділена прикрість»	-	15
5.3	Вправа «Подарунки»	-	15
5.4	Вправа «Десять версій»	аркуш паперу із ситуаціями, ручка	15
5.5	Вправа «Валіза»	аркуш паперу, ручка	15
5.6	Подяка та плани на майбутнє	-	10
5.7	Вправа «Музично-образна релаксація» (відеоролик із зображенням природи або тварин)	ноутбук	15

Таким чином, тренінг з розвитку професійних ціннісних орієнтацій майбутніх психологів має велике значення для їхньої успішної практичної діяльності. Цей тренінг надає учасникам можливість ретельно розглянути власні цінності, переконання та мотиви, що є важливими складовими їхньої професійної ідентичності. Розуміння власних цінностей дозволяє психологам більш ефективно працювати з клієнтами, адаптуватися до різних ситуацій та приймати обґрунтовані рішення. Крім того, тренінг сприяє саморефлексії та самоаналізу, що є важливими компонентами особистісного зростання та розвитку. Учасники отримують можливість визначити свої професійні цілі та стратегії досягнення успіху, а також розуміти вплив власних цінностей на їхню професійну діяльність. Загалом, тренінг з розвитку професійних ціннісних орієнтацій сприяє підготовці майбутніх психологів до викликів і відповідальності їхньої професійної діяльності, допомагаючи їм стати ефективними та компетентними фахівцями у своїй галузі.

Висновки до розділу

У другому розділі було створено комплекс психодіагностичного інструментарію для проведення емпіричного дослідження психологічних особливостей розвитку професійних цінностей у майбутніх психологів, який включав різноманітні методи та методиками, що доповнювали один одного і відповідали предмету дослідження. У дослідженні взяли участь 43 студенти спеціальності 053 «Психологія» Хмельницького національного університету: 26 студентів першого курсу і 17 студентів четвертого курсу факультету здоров'я, психології, фізичної культури та спорту.

Результати проведеного емпіричного дослідження дозволили зробити такі висновки:

– результати дослідження за методикою «Ціннісні орієнтації» М. Рокіча засвідчили, що професійні ціннісні орієнтації студентів-психологів як першого, так і четвертого курсів, зокрема: життєва мудрість, пізнання, продуктивне життя, розвиток, щастя інших, життєрадісність, незалежність, освіченість,

відповідальність, терпимість, широта поглядів, ефективність у справах, чуйність, отримали середні ранги;

– за опитувальником термінальних цінностей І. Сеніна, який проводився серед здобувачів вищої освіти 1-го та 4-го курсів, встановлено, що з розвитком та зрілістю студенти-психологи переосмислюють свої цінності й пріоритети, надаючи перевагу особистісному зростанню, кар'єрному розвитку та матеріальному благополуччю;

– показники методики «Спрямованість особистості» В. Смекало та М. Кучери показали різницю у спрямованості особистості між молодшими та старшими майбутніми психологами, що вказує на можливі зміни у їхніх цінностях, поглядах і підходах до міжособистісних відносин зі зростанням досвіду та часом;

– за методикою «Тест смисложиттєвих орієнтацій (СЖО)» (Д. Леонтьєва) з'ясовано, що у студентів-психологів 1-го та 4-го курсів переважає середній рівень прояву смисложиттєвих орієнтацій, що відображає деякі ключові аспекти їхньої особистісно-професійної готовності. Однак, більш високі показники середнього рівня прояву смисложиттєвих орієнтацій спостерігаються у майбутніх психологів 4-го курсу, що свідчить про їхню більшу зрілість, глибше розуміння себе та своєї професійної діяльності, а також про готовність до вступу в професійне середовище.

Результати дослідження сприяли розробці тренінгу з розвитку професійних ціннісних орієнтацій майбутніх психологів, що спрямований на розширення їхнього розуміння власних цінностей, настановлення на професійному розвитку та вироблення навичок, необхідних для успішної кар'єри в психологічній сфері. Цей тренінг сприяє рефлексії над власними цілями, впевненості у виборі професійного шляху, а також вдосконаленню способів взаємодії з клієнтами та колегами в майбутній професійній діяльності. Він також сприяє формуванню етичних принципів та відповідальності перед клієнтами та професійним співтовариством.

ВИСНОВКИ

Аналіз проблеми розвитку професійних ціннісних орієнтацій у майбутніх психологів дає можливість зробити такі теоретичні та практичні висновки.

З аналізу української та зарубіжної психолого-педагогічної літератури стало зрозуміло, що ціннісні орієнтації представляють собою систему цінностей, переконань і концепцій, які формують уявлення особистості про значення різних аспектів життя, визначають її цілі, впливають на процеси прийняття рішень і мають вплив на її поведінку. Вони відображають те, що людина вважає важливим, морально прийнятним або неприйнятним, цінним чи незначущим у своєму житті.

Встановлено, що професійні ціннісні орієнтації майбутніх психологів охоплюють комплекс уявлень, цінностей, переконань та уподобань, які визначають їхні призначення в обранні професійного напрямку та підходи до нього. Ці орієнтації можуть включати аспекти, такі як уявлення про мету та значущість психологічної роботи, методи взаємодії з клієнтами, вагомість етичних стандартів у психологічній практиці, а також бажання до самовдосконалення та професійного росту.

Розвиток професійних ціннісних орієнтацій у студентів-психологів визначається різноманітними психологічними чинниками. Дослідження наукової літератури підкреслило важливість таких факторів, як особистісні особливості, вплив соціального оточення, освітні можливості, професійний досвід, самоідентифікація, менторство, підтримка, а також вміння до рефлексії, самоаналізу та психологічної адаптації.

Результати емпіричного дослідження щодо вивчення психологічних особливостей розвитку професійних ціннісних орієнтацій студентів 1-го та 4-го курсів спеціальності 053 Психологія показали, що:

– згідно з результатами дослідження за методикою «Ціннісні орієнтації» М. Рокіча, професійні ціннісні орієнтації майбутніх психологів і першого, і четвертого курсів, зокрема: пізнання, життєва мудрість, продуктивне життя,

розвиток, життєрадісність, щастя інших, освіченість, незалежність, терпимість, відповідальність, широта поглядів, чуйність, ефективність у справах, отримали середні ранги;

– результати дослідження за опитувальником термінальних цінностей І. Сеніна, засвідчили, що зі зростанням віку та набуттям досвіду майбутні психологи переосмислюють свої цінності та переваги, надаючи більший пріоритет кар'єрному розвитку, особистісному зростанню та матеріальному благополуччю;

– показники методики «Спрямованість особистості» В. Смекало та М. Кучери виявили різницю в спрямованості особистості між першокурсниками та студентами четвертого курсу спеціальності 053 Психологія. Це свідчить про можливі зміни у їхніх цінностях, поглядах та підходах до міжособистісних відносин із плином часу та зростанням досвіду;

– за допомогою методики «Тест смисложиттєвих орієнтацій (СЖО)» Д. Леонтєєва встановлено, що серед студентів-психологів першого та четвертого курсів домінує середній рівень вияву смисложиттєвих орієнтацій, що відображає певні ключові аспекти їхньої особистісно-професійної підготовки. Проте, студенти-психологи четвертого курсу показники середнього рівня смисложиттєвих орієнтацій мають вищі, що свідчить про їхню зрілість, більше розуміння себе та своєї майбутньої професійної діяльності, а також про готовність до взаємодії у професійному середовищі.

Отримані результати дослідження стали підставою для розробки тренінгу з розвитку професійних ціннісних орієнтацій майбутніх психологів. Цей тренінг спрямований на розширення розуміння власних цінностей, зосередження на професійному зростанні та набутті необхідних навичок для успішної кар'єри в психологічній сфері, сприяє вдосконаленню навичок взаємодії у майбутній професійній діяльності, а також формуванню етичних принципів і відповідальності перед клієнтами та професійним співтовариством.

Отже, мета дослідження досягнута, гіпотеза цілком підтвердилася.

ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ

1. Бех І.Д. Виховання підростаючої особистості на засадах нової методології. *Педагогіка і психологія*. 1999. №3. С. 5-14.
2. Блискун О.О. Дослідження проблем сучасної молоді: соціологічні та психологічні аспекти / Актуальні проблеми психології : збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Т. ІХ, Вип. 13. Київ ; Ніжин : ПП Лисенко, 2020. С. 26-37.
3. Бондарець Б.Б. Соціокультурні фактори формування ціннісних орієнтацій молоді. *Наукові праці*. Соціологія. Вип. 199. Т. 211. 2013. С. 92-96.
4. Вініченко А.А. Формування ціннісних орієнтацій у студентів закладів вищої освіти у сучасному соціокультурному просторі. *Вісник післядипломної освіти*. Серія «Педагогічні науки». 2017. Вип. 4. С. 24-32.
5. Вічко М. Особливості ціннісно-сислової сфери людей з канцерогенними захворюваннями. *Магістерський науковий вісник*. 2017. № 25. С. 74-76.
6. Горецька О.В., Колпакчи О.С. Місце професійних ціннісних орієнтацій у структурі особистості. *Психологія особистості*. Випуск 28. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. С. 59-62.
7. Долинська Л.В., Максимчук Н.П. Психологія ціннісних орієнтацій майбутнього вчителя : [навч. посіб.]. Кам'янець-Подільський : ФОП Сисин О.В., 2008. 124 с.
8. Долинська Л.В., Пенькова, О.І. Психологічні закономірності становлення процесу самовдосконалення у системі сімейно-ціннісних орієнтацій. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова*. Серія 12: Психологічні науки. Випуск 7(52). 2018. С. 24-31.
9. Дружиніна І. Професійне становлення майбутніх психологів: теоретико-методологічний аналіз проблеми. *Освіта регіону*. 2001. № 2. С. 425-430.

10. Дяченко В.А., Мунасіпова-Мотяш І.А. Особливості ціннісних орієнтацій практикуючих психологів. *Габітус*, Вип. 42. 2022. С. 147-151.

11. Зливков В.Л. Ідентифікація та самоідентифікація як первинні та вторинні чинники саморозвитку особистості педагога. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. Філософія. Психологія. Педагогіка : зб. наук. праць. К. : ІВЦ «Політехніка», 2007. № 1 (19). С. 77-82.

12. Ісаєвич С. Психологічна культура як база професійного становлення особистості майбутнього фахівця з психології. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Сер. : Педагогіка. Соціальна робота. 2012. Вип. 25. С. 83-85.

13. Канафоцька Г.П. Формування цінностей сучасної людини: фактори, інституції, складові та чинники впливу. Механізми управління розвитком організаційної культури ЗНЗ : Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Київ, 4-5 квіт. 2013 р.). К., 2013. С. 77-87.

14. Колбін А., Беляк О. Зміна ціннісних орієнтацій у сучасній молоді. Історичний досвід і сучасність : Матеріали ХХІХ наукової конференції здобувачів вищої освіти. Тези доповідей / Відп. ред. В.М. Букач. Вип. 44. Одеса : ПНПУ, 2023. С. 57-60.

15. Кононенко С.А. Системний підхід та сучасні теорії цінностей. *Актуальні проблеми психології*. Т. 10. Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія : збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України. Київ : ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2009. Випуск 12. С. 215-233.

16. Котлова Л.О. Ціннісні орієнтації у професійній спрямованості студентів. *Вісник Інституту розвитку дитини*. Вип. 21. Серія : Філософія, педагогіка, психологія : Збірник наукових праць. Київ : Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2012. С. 142-147.

17. Лісовий О.В. Ідентифікація та самоідентифікація особистості: підходи та концепції. *Вісник Інституту розвитку дитини*. Серія Філософія,

педагогіка, психологія : Збірник наукових праць. К. : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2011. Вип. 16. С. 46-56.

18. Малімон Л.Я., Пашкіна А.М. Гармонізація індивідуальних та групових організаційних цінностей в місцевих органах виконавчої влади : навч.-метод. посібник. Луцьк : СПД Галяк Жанна Володимирівна, 2014. 136 с.

19. Мамчур Є.А. Формування професійно-ціннісних орієнтацій майбутнього вчителя. *Актуальні проблеми фахової підготовки сучасного педагога* : матеріали. 2020. 313 с.

20. Мартинюк О. Розвиток професійних ціннісних орієнтацій майбутніх учителів. *Психологія і суспільство*. 2008. № 3. С. 28-40.

21. Марценюк М.О. Особливості професійної та особистісної готовності психолога до професійної діяльності. *Міжнародний науковий вісник*. 2014. Вип. 2 (9). С. 366-382.

22. Марценюк М.О. Реалізація ціннісних орієнтацій студентської молоді в реальних умовах життєдіяльності. *Психологія: теорія і практика* : збірник наукових праць / гол. ред. І.О. Корнієнко. Мукачево-Київ : РВВ МДУ, 2018. №Вип.1(1). С. 74-82.

23. Матійків І.М., Ковальчук З.Я. Професійна майстерність психолога: навч.-метод. посібник. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2016. 340 с.

24. Матяж С.В., Березянська А.О. Класифікація цінностей та ціннісних орієнтацій особистості. *Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»]*. Сер. : Соціологія. 2013. Т. 225, Вип. 213. С. 27-30.

25. Мельник І. Просоціальна поведінка як психологічна категорія теоретичного аналізу. *Освіта регіону* : політологія, психологія, комунікації, 2. 2011. С. 165-170.

26. Метельська Н.Й. Психологічні основи дослідження та розвитку професійної самосвідомості працівників освіти. *Методичні матеріали та рекомендації* / за ред. Седих К.В. Полтава, 2019. 105 с.

27. Мілорадова Н.Е., Попова Г.В. Ціннісна сфера працівників міліції громадської безпеки з різною тривалістю перебування на службі. *Проблеми екстремальної та кризової психології*. 2014. Вип. 15. С. 142-149.

28. Міненко О.О. Професійне становлення практичного психолога як система парадигмальних змін. *Вісник Харківського Національного Університету*. Серія «Психологія». 2002. № 550. С. 209-211.

29. Міхеєва Л.В., Шевчук А.С. Психологічні фактори розвитку ціннісних орієнтацій особистості. Освітні і культурно-мистецькі практики в контексті інтеграції України у міжнародний науково-інноваційний простір в умовах воєнного часу : тези доповідей V Міжнародної науково-практичної конференції студентів та молодих вчених, (Запоріжжя, 18-19 квітня 2024 р.). Запоріжжя, 2024. С. 98-101.

30. Мурзіна О.А. Класифікація понять «цінність» і «ціннісні орієнтації» у психології, педагогіці та юридичній літературі. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2015. Вип. 41. С. 215-223.

31. Навчання в дії : Метод. рек. для тренерів. Як організувати та провести семінар для вчителів з інтерактивних технологій навчання / Авт.-уклад.: А. Панченко, Т. Ремах ; за ред. О. Пометун. К. : А.П.Н., 2003. 72 с.

32. Охріменко З.В. Ціннісне ставлення до вибору майбутньої професії як умова ефективного професійного самовизначення учнів. Сучасний виховний процес : сутність та інноваційний потенціал : матеріали звіту. наук.-практ. конф. Ін-ту проблем виховання НАПН України за 2020 рік НАІР, м. Івано-Франківськ, Україна, С. 159-163.

33. Панок В.Г., Зварич І.М., Чаплак Я.В., Чернописький О.М. Психологічне консультування: теорія та практика: навч.-метод. посібник. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2011. 272 с.

34. Панчук Н. Роль ціннісних орієнтацій у професійному становленні особистості майбутнього фахівця. *Проблеми сучасної психології*. Збірник наукових праць, (32). 2016. С. 404-414.

35. Піковець Н. Ціннісні орієнтації майбутніх фахівців в умовах здобуття освіти як предмет соціально-психологічного дослідження. *Вісник Львівського університету*. Серія психологічні науки. 2022. Випуск 12. С. 92-99.
36. Пляка Л.В., Огарь С.В. Психодіагностичний комплекс з вивчення особистості студента: практ. посібник. Х. : НФаУ, 2016. 124 с.
37. Психологічна служба : Підруч. / [В.Г. Панок (наук. ред.), А.Г. Обухівська, В.Д. Острова та ін.]. Київ : Ніка-Центр, 2016. 362 с.
38. Психологічні аспекти професійної підготовки конкурентоздатних фахівців : монографія / [Дегтярьова Г.С., Козяр М.М., Матійків І.М., Руденко Л.А., Шиделко А.В.; за ред. Руденко Л.А.]. Київ, 2012. 170 с.
39. Психологу для роботи. Діагностичні методики : збірник [Текст] / [уклад. : М.В. Лемак, В.Ю. Петрище]. Вид 2-ге, виправл. Ужгород : Видавництво Олександри Гаркуші, 2012. 616 с.
40. Романова Ю.В. Індивідуальна система цінностей як ресурсний потенціал становлення особистості фахівця з психології. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*. Серія 12 : Психологічні науки. 2012. Вип. 39. С. 148-155.
41. Романова Ю.В. Розвиток особистісного потенціалу майбутніх психологів за допомогою програми оптимізації ціннісних детермінант професійного мислення майбутніх психологів. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*. Серія №12. Психологічні науки : зб. наук. праць. К. : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2013. С. 239-248.
42. Севаст'янова О.А. Ціннісні орієнтації особистості сучасного студента. Педагогіка і психологія : актуальні проблеми досліджень на сучасному етапі : матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Київ, 2019. С.17-21.
43. Сірко Р.І. Професійна підготовка майбутніх психологів оперативно-рятувальної служби до діяльності в екстремальних умовах : монографія. Львів : «ГАЛИЧ-ПРЕС», 2017. 482 с.

44. Скрипник Н.Г. Ціннісні орієнтації майбутніх практичних психологів. Харківський осінній марафон психотехнологій : матеріали наук.-практ. конф. (Харків, 27 жовт. 2018 р.). Харків : Діса плюс, 2018. Ч. 2. С. 268-270.
45. Технології роботи організаційних психологів : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів та слухачів інститутів післядипломної освіти / за наук. ред. Л.М. Карамушки. К. : Фірма «ІНКОС», 2005. 366 с.
46. Токарева Н. Проблема моделювання особистості практичного психолога в системі фахової підготовки. *Рідна школа*. 2010. Вип. 7-8. С. 24-28.
47. Федух І.С. Визначення змісту поняття «ціннісна орієнтація» у сучасній психолого-педагогічній науці. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2011. Вип. 3. 11 с.
48. Целякова О.М. Духовність і ціннісні орієнтації студентської молоді України в трансформаційному суспільстві [Електронний ресурс]. *Гуманітарний вісник ЗДІА*. 2009. Вип. 38. – Режим доступу : http://zgia.zp.ua/gazeta/VISNIK_38_22.pdf.
49. Ціннісні орієнтації сучасної української молоді. Щорічна доповідь Президенту України, Верховній Раді України про становище молоді в Україні (за підсумками 2015 року) / Держ. ін-т сімейної та молодіжної політики; [редкол.: Жданов І.О., гол. ред. колег., Ярема О.Й., Беляєва І.І. та ін.]. К., 2016. 200 с.
50. Цуруль О.А. Методика організації та проведення тренінгів: особливості підготовки майбутніх учителів біології. *Педагогічні науки : Збірник наукових праць*. Випуск LXXIX. Том 1. 2017. С. 192-198.
51. Чепелева Н.В., Пов'якель Н.І. Теоретичне обґрунтування моделі особистості практичного психолога. *Психологія*. Вип. 3. 1998. С. 35-41.
52. Чепелева Н.В. Особистісна підготовка практикуючого психолога / Н. В. Чепелева // *Основи практичної психології : підручник* / [В. Панок, Т. Титаренко, Н. Чепелева та ін.]. К. : Либідь, 1999. С. 242-249.
53. Шайгородський Ю. Ціннісні орієнтації особистості: формалізована модель цілісного, багатоаспектного аналізу. *Соціальна психологія*. 2010. № 1 (39). С.94-106.

54. Ягупов В.В. Професійний розвиток особистості фахівця: поняття, зміст та особливості. *Наукові записки НаУКМА*. Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота. 2015. Т. 175. С. 22-28.

55. Ямницький О.В. Професійно-ціннісні орієнтації практичних психологів як категорії психології. *Актуальні проблеми дошкільної та вищої освіти*. Варшава : вид-во «Diamond trading tour», 2014. С.158-160.

56. Ямницький О.В. Ціннісні орієнтації в життєдіяльності особистості. *Науковий вісник ПНПУ імені К.Д. Ушинського*. 2013. № 7-8. С.116-121.

57. Rockeach M. *The Nature of Human Values*. N.Y. : Free Press, 1973. 438 p.

58. Schwartz S.H., Bilsky W. Values and personality. *European Journal of Personality*. 1994. Vol. 8. P. 163.